

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЩЕРБАКОВ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої
політики, д.е.н., доцент В. В. Лимар

«___» _____ 2024 р.

**ПОЛІТИКИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В МІЖНАРОДНИХ
КОНФЛІКТАХ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Магістерська робота

Науковий керівник:

Богінська І.В., доцент кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої
політики, к.і.н., доцент

Оцінка: ___ / ___ / _____

(бали за шкалою ЄКТС/за
національною шкалою)

Голова ЕК

Кулявець В.Г., к.е.н., доцент:

(підпис)

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЯ

Щербаков І.В. Політики пам'яті в міжнародних конфліктах. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», освітня програма «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У магістерській роботі досліджено сутність, форму та специфіку явища політики пам'яті та історичної політики в контексті міжнародних конфліктів. Було розглянуто, яким чином історія впливає на формування національної ідентичності з метою оцінки її ролі у питаннях формування зовнішньої політики та включення як важливого елементу національної безпеки. Дослідження містить порівняльний аналіз, метою якого стало оцінка ефективності використання політики пам'яті як елементу соціальної згуртованості та консолідації у суспільствах, що зазнали травматичних наслідків від власної історії. Робота зосереджена на визначенні політики пам'яті та історичної політики як чиннику ескалації міждержавних відносин та конфліктів, так і чиннику деескалації.

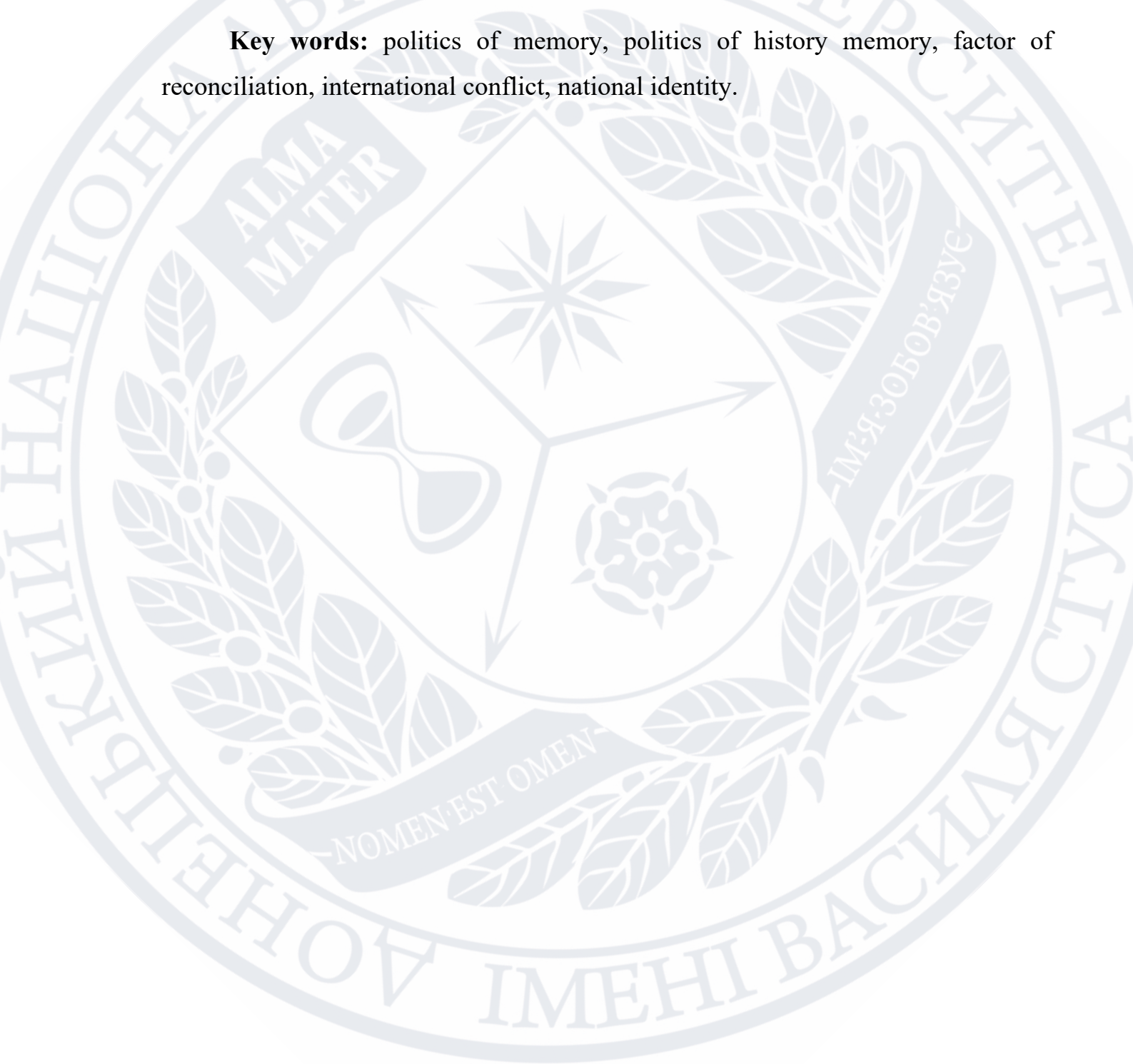
Ключові слова: політика пам'яті, історична політика, фактор примирення, міжнародний конфлікт, національна ідентичність.

Shcherbakov I.V. Politics of historical memory in the international conflicts. Specialty 291 «International Relations, Social Communication and Regional Studies», Educational Programme «International Communications and Mediation in Conflict Settlement Conditions». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The master's thesis explores the essence, form, and specifics of the phenomenon of memory politics and historical policy in the context of international conflicts. It examines how history influences the formation of national identity, aiming to assess its role in shaping foreign policy and inclusion as a crucial element

of national security. The study includes a comparative analysis aimed at evaluating the effectiveness of using memory politics as an element of reconciliation and rehabilitation in societies that have experienced traumatic effects from their history. The work focuses on defining memory politics and historical policy as factors of both escalation and de-escalation in interstate relations and conflicts.

Key words: politics of memory, politics of history memory, factor of reconciliation, international conflict, national identity.

ЗМІСТ

<u>ВСТУП.....</u>	<u>5</u>
<u>РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....</u>	<u>9</u>
1.1 Стан наукової розробки проблеми.....	9
1.2. Джерельна база дослідження.....	12
1.3. Методологічні засади дослідження.....	14
1.4. Теоретичне обґрунтування дослідження.....	17
<u>РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ У МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ.....</u>	<u>25</u>
2.1. Історія як чинник формування державної ідентичності.....	25
2.2. Інструменталізація історії - політика історичної пам'яті як елемент зовнішньої політики держави.....	31
2.3. Політика пам'яті як елемент національної безпеки держави.....	42
2.4. Вплив історичної пам'яті на міждержавний/міжнародний конфлікт – сек'юритизація історії – використання як чиннику дестабілізації.....	47
<u>РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИКИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПРИМИРЕННЯ.....</u>	<u>54</u>
3.1. Характеристика політика історичної пам'яті як інструменту реабілітації та примирення.....	54
3.2. Аналіз ефективності історичної пам'яті як інструменту примирення...	59
<u>ВИСНОВКИ.....</u>	<u>70</u>
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....</u>	<u>73</u>

ВСТУП

Актуальність: Політика пам'яті – це спосіб, за допомогою якого суспільство вибірково згадує та інтерпретує власне історичне минуле, формуючи національну ідентичність та відповідний історичний дискурс. Ці процеси можуть якісно впливати на міжнародні відносини, особливо в контексті міждержавних конфліктів та процесів примирення. Дослідження політик пам'яті дозволяє ідентифікувати та аналізувати історичні наративи, які можуть якісно впливати на формування поведінки держави на міжнародній арені. Зазначений підхід включає аналіз колективної пам'яті, меморіальної політики, та історичного дискурсу, які формують національну ідентичність та зовнішньополітичні орієнтації держави. Розуміння цих аспектів є ключовим для інтерпретації мотивів та дій держав на міжнародній арені.

Аналізуючи політики пам'яті, стає можливим зрозуміти, як історичні травми та розуміння минулого впливають на внутрішню та зовнішню політику держави. Це важливо для аналізу процесів формування національної ідентичності, яка в подальшому може мати визначальний вплив у міжнародних конфліктах. Наприклад, розуміння ролі колективної пам'яті та її трактування історії нації, може допомогти охарактеризувати та пояснити як держава позиціонує себе на міжнародній арені, та яким чином вона сприймає інших акторів міжнародних відносин.

В залежності від форм та напрямів, що визначають колективну пам'ять та формують відповідне бачення минулого, на практиці, може бути використане як елемент державної стратегії, спрямований на конфронтацію з іншими суб'єктами міжнародної арени, так і бути формуючим елементом комунікативної складової зовнішньої політики держави. Конфронтаційна модель політики пам'яті дає можливість використовувати історію як спосіб пояснення або виправдання ведення внутрішньої та зовнішньої політики держави. Це в свою чергу призводить до політизації історії, що нівелює будь-які можливості використання минулого та способів його трактування як

елементу стратегії примирення та консолідації. З іншого боку, аналіз сприйняття минулого державами, з точки зору, комунікативної стратегії, дає можливість визначити «травмуючі точки» історії з метою їхнього подальшого уникнення у міждержавних відносинах та виступати фактором деескалації існуючих міжнародних конфліктів.

Об'єктом дослідження було визначено історичну (колективну) пам'ять як інструмент політики.

Предмет дослідження є стратегії поведінки учасників та зацікавлених сторін у міжнародних конфліктах, пов'язаних з «війнами пам'яті».

Метою дослідження є визначення кореляції між пам'яттю, історією та політикою в міжнародних конфліктах, ролі трактування історії у конфліктній комунікації між державами та потенціалу до примирення через переосмислення власного та спільного минулого.

Для реалізації мети магістерського дослідження були поставлені наступні завдання:

- висвітлити стан наукової розробки проблеми;
- дослідити та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- визначити та висвітлити основні методологічні засади дослідження;
- обґрунтувати теоретичну базу дослідження;
- обґрунтувати роль історії та колективної пам'яті в формуванні національної ідентичності;
- визначити кореляцію між політикою пам'яті та національною безпекою держави;
- охарактеризувати явище інструменталізації історії;
- охарактеризувати явище «сек'юритизації» історії в міждержавних відносинах з точки зору агресивної політики історичної пам'яті;
- проаналізувати явище політики пам'яті як інструменту для примирення та реабілітації в пост-конфліктних суспільствах;

- визначення ефективності політики історичної пам'яті як інструменту примирення.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до аналізу та характеристик явищ політики пам'яті та політики історичної пам'яті як таких, що мають потенціал до ескалації конфронтації та потенціалу деескалації та використання як інструменту примирення в конфронтаційних відносинах між державами.

Завдяки застосуванню міждисциплінарного підходу, стало можливим проаналізувати, яким чином історія є будівним матеріалом для національної ідентичності держави, та як політика пам'яті повинна бути включена в безпековий порядок денний держави.

Науково-практична значущість дослідження полягає у проведеному загальному аналізі політики пам'яті як інструменту примирення та деескалації; запропонованій характеристиці явища, що в подальшому може використовуватись для поглибленого аналізу державного курсу, спрямованого на примирення та реабілітацію.

Окрім цього, був проведений загальний аналіз політики історичної пам'яті як інструменту загальнодержавної політики, спрямованого на посилення конфронтації у міждержавних відносинах або конфліктах; запропонована характеристика політики історичної пам'яті, які варто враховувати при оцінці загроз та викликів та під час формування безпекової стратегії.

Охарактеризована політика історичної пам'яті як елемент дестабілізації міждержавних відносин.

Апробація результатів дослідження була представлена у тезах за темою «Сучасний дипломатичний дискурс політики пам'яті в Україні» для

всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «ДИПЛОМАТІЯ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ» на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького 21 грудня 2023 року.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, 10 підрозділів, списку джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінок, з них основного тексту – 73 сторінки. Список джерел та літератури містить 99 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан наукової розробки проблеми

Питання розуміння та осмислення історії досліджується досить давно. Науковці ще з другої половини XIX століття намагаються охарактеризувати історію та її роль у контексті формування індивідуальної та колективної ідентичності. Варто підкреслити, що цей період уже характеризується міждисциплінарним підходом до вивчення історії як явища. Застосування практик соціологічного дослідження, психології, антропології та етнології дозволило розширити уявлення про історію та її вплив на індивіда чи соціальну групу. В період кінця XIX – початку XX століття, відбулись спроби сформуванню визначення таких понять, як колективна пам'ять та історична пам'ять [7].

Початок XX століття характеризується розширенням спектру дослідження питань історії та пам'яті про неї з точки зору впливу на суспільство. Відбуваються спроби охарактеризувати пам'ять як чинник впливу на події теперішнього, відбувається оцінка впливу колективної пам'яті на суспільство та роль держави у взаємодії із цими явищами [20].

Вплив соціологічних досліджень посилюється на формування згаданих понять, психологія як наука починає робити перші кроки у формулюванні залежності людини від її минулого та сприйняття цього минулого. Цей період характеризується використанням поняття «колективна пам'ять». Відбуваються спроби прослідкувати взаємозв'язок між колективною пам'яттю та впливу на державну політику [].

Моріс Альвбакс у своїх роботах у 20-х роках XX століття проводить аналіз роль історичної пам'яті в ідентифікаційних процесах спільноти [20, с. 159]. Роботи Альвбакса мали визначальний вплив на формування міждисциплінарного підходу в контексті memory studies.

Післявоєнний період ХХ століття характеризується посиленням динаміки досліджень та прояву інтересу до явища трактування історії. Саме тоді популярності набуває термін «політика пам'яті» або «історична політика». Все частіше, представники різних напрямів теорії міжнародних відносин починають досліджувати це питання в контексті використання історії для оцінки державної політики [32].

У 80-х роках ХХ століття, французький історик та в подальшому впливовий діяч на дослідження політики пам'яті П'єр Ноа, запропонував концепцію «місце пам'яті», в якій доводив важливість наявності абстрактного об'єкту для ідентифікації соціальної групи. Також, Ноа звернув увагу на селективний характер колективної пам'яті, а відтак і подальшого процесу ідентифікації групи або нації [22].

Бум у науковому інтересі до політики пам'яті стався наприкінці 90-х – початку 2000-их років і характеризується широким застосуванням *memory studies* та політології до вивчення взаємозалежності політики пам'яті та її формування від держави, її об'єктивізацію та використання як інструменту для досягнення політичних та ідеологічних інструментів [32].

У сучасному дискурсі, вивчення політики пам'яті / історичної політики відбувається через призму аналізу зовнішньої політики та можливого використання історії як чиннику для ескалації або деескалації конфліктів. Більше того, велика увага на сучасному етапі приділяється проблемам міфологізації колективної пам'яті, а відтак і політики пам'яті. Це пов'язано із переходом явища трактування історії від наукового дискурсу до політичного. Акцентується увага на відході від «героїзації історії» та впровадженню тренду на «жертвовність» та «травматичність» історії [69].

Поширюються дослідження щодо включення історії в безпекову стратегію держави, з метою уникнути або запобігти гуманітарній експансії [98;85].

У вітчизняному дискурсі, питання політики пам'яті, колективної пам'яті та політизації історії досліджується в контексті пострадянського минулого України та необхідності у формуванні власного бачення своєї історії. Обговорюються аспекти щодо конфліктного становища політики пам'яті серед суспільства, адже остання залежить від державної влади в Україні і таким чином змінюється відповідно нових політичних сил [38;31].

Важливим елементом дослідження також є питання національної безпеки та включення історії в її порядок денний, особливо, в контексті повномасштабної війни в Україні [40].

Міждисциплінарні дослідження дозволяють розглянути зазначену проблему із залученням спеціалістів з різних наукових галузей та досліджувати політики пам'яті з точки зору комплексного та багатостороннього явища.

Завдяки зазначеним дослідженням, стало можливим:

- огляд та аналіз явища політики пам'яті / історичної політики як елементу державного курсу [2;1;7];
- аналізу впливу історії на формування національної ідентичності [23;49;20];
- теоретичне обґрунтування явища політики пам'яті/ історичної політики та її взаємозв'язок із внутрішньою та зовнішньою політикою держави [40;21;24;69;65];
- порівняльний аналіз прикладів політики пам'яті різних держав та оцінки ефективності застосування відповідного курсу, як інструменту для досягнення цілей та елементу комунікативної стратегії [45;55;63;76;80;47].

Загалом, вивчення політики пам'яті / історичної політики продовжує розширюватись із використанням міждисциплінарного підходу до вивчення

цієї проблематики та з метою формування нових перспектив використання історії та трактування минулого.

1.2 Джерельна база дослідження

Джерельна база кваліфікаційної роботи може бути поділена на наступні групи за походженням джерел інформації:

1. Документи органів державної влади та управління.
2. Матеріали засобів масової інформації, що продукують та висвітлюють наративи щодо трактування політики пам'яті та державного та суспільного історичного дискурсу.
3. Промови політиків та офіційних державних представників, що висловлюють офіційну позицію держави в контексті державної політики пам'яті / історичної політики.

Першу групу джерел становлять законодавчі акти та норми, що регулюють та забезпечують діяльність політики пам'яті як державного курсу. Ця група джерела є цінною для дослідження, оскільки дає зрозуміти, на чому саме держави роблять акцент в контексті трактування історії, формуючи власну законодавчу базу. Звідси, стає можливим зрозуміти, яку саме селективну політику проводить держава, і що вона хоче бачити як маркери ідентичності для свого суспільства. У цьому дослідженні були проаналізовані законодавчі бази Китайської Народної Республіки [74], Угорщини [71], Німеччини [59], Японії [83], Руанди, Південно-Африканської Республіки [87], України [9;10;11], Польщі [78] та Російської Федерації [35;24;15;]. Це дало змогу прослідкувати, де відбуваються можливі точки «конфліктів пам'яті», і яким чином держави унеможливають неправильне трактування власної історії.

Обрання відповідних держав зумовлено різнотипністю державних курсів, що включають різні типи політики історичної пам'яті ті. Агресивний тип політики історичної пам'яті, який також використовується як інструмент

зовнішньополітичного курсу, притаманний Російській Федерації, Китайській Народній Республіці, Угорщині. Німеччина, Японія використовують державний курс трактування історії як елемент комунікативної стратегії, яка включається в загальнодержавну концепцію внутрішньої та зовнішньої політики. Політики пам'яті України та Польщі характеризуються інструментальним характером, який виступає як елемент внутрішньої та зовнішньої політики і є залежним від політичної влади всередині. Руанда та Південно-Африканська Республіка використовують політику пам'яті як елемент консолідації всередині держави, і використовують відповідні курси як частину загальнодержавної стратегії, спрямованої на комунікацію між соціальними групами, що є носіями спільної історії, що має різноманітні трактування.

Другу групу джерел складають матеріали засобів масової інформації. Засоби масової інформації викликають науковий інтерес з точки зору трактування та трансляції різних наративів в суспільство, та їхньої ролі на формування інформаційного поля [52;53;41].

Третю групу джерел складають промови політиків та офіційних державних діячів. Ця група джерел складає науковий інтерес для дослідження з точки зору продукування державних наративів історичного дискурсу та риторики, яку використовують політики в своїх промовах, говорячи про історію та її трактування[51;29;30;28;26;27;25;34].

Визначені джерела, що прямо або опосередковано містять у собі інформацію, що використовується для кваліфікаційної роботи дають можливість прослідкувати та охарактеризувати явища та концепти, які застосовуються у дослідженні політики історичної пам'яті, її взаємозв'язку із державною політикою, національною безпекою.

1.3 Методологічні засади дослідження

Під час написання магістерської роботи були використані низка загальнонаукових та спеціальних підходів та методів дослідження, що дозволили провести дослідження відповідно до визначеного об'єкту та предмету.

Основу кваліфікаційної роботи складає *системний підхід*, який дозволив аналізувати об'єкти дослідження як комплексні системи. Використання цього підходу дозволило зосередитись на вивченні взаємозв'язків між явищем політики пам'яті, її компонентів та загальнодержавною політикою; допомогло у виявленні взаємозалежності між тим як держави трактують свою історію, та яким чином це може впливати на міждержавний або міжнародний конфлікт. Було досліджено, яким чином взаємозв'язок між політикою пам'яті та внутрішньою / зовнішньою політикою держави впливає на поведінку та функціонування держави в цілому.

Використання *міждисциплінарного підходу* обумовлене необхідністю одночасного дослідження визначеної проблематики через призму політичної науки (political science), memory studies, аналізу зовнішньої політики та теорії міжнародних відносин. Поєднання вищезазначених галузей дозволило провести аналіз явища політики пам'яті як чинника національної ідентичності, чинника зовнішньої політики, а аналіз теорій міжнародних відносин, дозволив теоретично обґрунтувати важливість явища політики пам'яті в контексті загальнодержавної політики та міжнародного конфлікту.

Під час магістерського дослідження були використані такі загальнонаукові методи:

Метод аналізу та синтезу. Його використання як базового методу дослідження обумовлене необхідністю аналізувати та прослідковувати взаємозалежність між такими категоріями явищ:

- *Індивідуальна пам'ять* – набір спогадів та пережитого досвіду на особистісному рівні, що характеризується унікальністю для

кожного індивіда. Не може існувати поза соціальним контекстом, та є елементом самоідентифікації індивіда та формування його подальшого сприйняття теперішнього та майбутнього [23].

- **Колективна пам'ять** – спільне розуміння історичних подій, які проживаються певною групою і формуються на основі індивідуальних спогадів та досвіду, що підтримується традицією, мовою, культурою і стає основою для процесів ідентифікації індивідів в межах спільноти. Основною функцією колективної пам'яті є процес селективного запам'ятовування та формування «власного» та «чужого» бачення історії. Характеризується міфологізацією історичних подій та важливості символізму [20].
- **Національна пам'ять** – елемент, що характеризує різноманітність у формах і способах отримання та осмислення досвіду, який проживається в межах нації або національної групи [38].
- **Історична пам'ять** – формуючий елемент національної ідентичності, який включає в себе функції мобілізації суспільства, легітимізації політичних рішень, консолідації та національної безпеки [12].
- **Національна ідентичність** – концепт, що формується на основі історичної пам'яті, і є формуючим елементом соціокультурного, етнічного та суспільного дискурсу держави. Має визначальний вплив на загальнодержавний курс у внутрішній та зовнішній політиці [66].
- **Політика пам'яті та чинники, які її формують** – державний курс, спрямований на формування практик та форм інтерпретацій минулого держави. Може виступати як інструмент для конфронтації та виправдання політичних рішень, або як елемент комунікативної стратегії. Допомагає в питаннях регулювання

меморіальної політики комеморативних заходів та інших видах інтерпретації історії.

Для держав, що не визначають історію, як важливий елемент державного курсу, має слаборозвинений характер [49;45].

- ***Взаємозв'язок між політикою пам'яті та безпекою держави*** полягає у визначальній ролі історії та практик її інтерпретації в контексті національної ідентичності та державотворення. Оскільки трактування минулого є одним із маркерів визначення «свій» та «чужий» та інструменталізацією історії з метою пояснення політичних рішень або формування відповідної зовнішньої політики, минуле та його трактування може стати елементом конфронтації та гібридної агресії, і тому повинно включатись в безпековий порядок денний держави [99;82].
- ***Взаємозалежність політики пам'яті та міжнародного конфлікту*** полягає у різноманітності трактувань історії соціальними групами, націями та державами, що в свою чергу може призвести до «конфліктів пам'яті», які виникають на зламі двох різних трактувань історії. Агресивний тип політики пам'яті може бути використаний для конфронтації та ескалації конфлікту, а також з метою інформаційних маніпуляцій. Взаємозалежність політики пам'яті та міжнародних конфліктів посилюється в контексті спільної історії, яка характеризується спірними подіями, історичними травмами та «точками неприйняття» [86;74;2].

Індукційно-дедуктивний метод дозволив впорядкувати та структурувати результати аналізу, висвітлити взаємозалежність між елементами дослідження.

Конкретизація як базовий метод використовувався з метою характеристики особливостей, пов'язаних із різними типами політики пам'яті

та формування визначення понять, що стосуються проблематики політики пам'яті та міжнародних конфліктів.

Окрім базових методів дослідження, були також застосовані спеціальні методи. Серед них варто охарактеризувати – метод кейс-стаді, компаративний аналіз, контент аналіз.

Метод кейс-стаді був використаний з метою огляду та характеристики прикладів використання політики пам'яті різними державами. Завдяки цьому методу, стало можливим виокремити групи держав, що мають різні типи політики пам'яті. Більше того, були розглянуті приклади держав, де політика пам'яті стає складовою міжнародного конфлікту, або використанні з точки зору примирення.

Компаративний аналіз – його використання обумовлене необхідністю порівняльної характеристики різних типів політики пам'яті, чинників що якісно впливають на формування національної ідентичності та використання політики пам'яті як елементу національної безпеки.

1.4 Теоретичне обґрунтування дослідження

В основу магістерської роботи покладено теорії класичного (політичного) реалізму, неореалізму та конструктивізму. Задля проведення дослідження та виконання поставленої мети та завдань, існує потреба у порівняльному аналізі підходів вищезазначених теорій до питання історії як елементу державної політики та міжнародних відносин.

Порівняльний аналіз відповідних напрямів дасть можливість оцінити взаємозв'язок між історією держави, її трактування та вплив на сучасну внутрішню та зовнішню політику. Це в свою чергу дасть можливість охарактеризувати поняття «політика пам'яті» та «історична політика» та розглянути характеристики сучасної «політики пам'яті». У підсумку,

вищезазначені теорії допоможуть обґрунтувати взаємозв'язок між політикою пам'яті держави та міжнародного конфлікту.

Політичний реалізм як одна із основних теорій міжнародних відносин, що визначає державу як провідного актора міжнародної арени та діє відповідно своїм національним інтересам. З точки зору політичного реалізму, держава використовує принципи прагматизму у зовнішній політиці, зосереджуючись на конкретних інтересах та балансі сил, а не на ідеологічних або моральних принципах. Тим не менш, представники реалістичної теорії не заперечують, а навпаки аналізують вплив історії й її трактування на політику держави. Представники класичного реалізму стверджують, що фундаментальна природа міжнародної політики регулюється законами людської природи, які, на їхню думку, були послідовними протягом всієї історії. Наприклад, для Моргентау сила є центральним поняттям у міжнародній політиці. Він стверджував, що ця гонитва за владою вкорінена в людській природі і тому є позачасовим і універсальним принципом [73].

Реалізм визнає важливість історичного контексту у формуванні міжнародних відносин. Незважаючи на ідею щодо того, що прагнення та поведінка держав залишаються послідовними (тобто прагнення до влади), способи їх реалізації можуть змінюватися залежно від історичних обставин.

Наприклад, баланс сил може проявлятися по-різному в різні історичні епохи, але його центральне місце в міжнародних відносинах залишається незмінним. Реалісти визначають історію як важливе джерело знань і розуміння для оцінки міжнародних відносин. Вони вважають, що вивчення історичних подій і закономірностей може допомогти розкрити незмінні принципи міжнародної політики. Історія є не лише констатацією фактів минулого, але й сховищем прикладів і уроків, які могли б формувати сучасне державне мистецтво та визначати вектори розвитку та втілення політики як внутрішньої так і зовнішньої [66].

Реалісти вбачають необхідність у довготривалому аналізі минулого держави, адже визначають, що короткострокові реакції часто призводять до неправильної політики. Розуміючи історичний контекст міжнародних відносин, можна краще оцінити постійні інтереси та поведінку держав. Ця перспектива була очевидною для окремих представників реалістичного підходу, в аналізі поведінки Радянського Союзу, де він спирався на історичний російський досвід, щоб пояснити радянську поведінку під час Холодної війни [46].

Представники реалізму часто використовують історію та її інтерпретації, як спосіб ілюстрації та підтвердження своєї теорії. До прикладу, наступальний реалізм Міршаймера часто використовує історичні приклади для ілюстрації своїх теорій. Він аналізує різні історичні періоди та випадки, щоб продемонструвати, як великі держави послідовно поводитися згідно з прогнозами наступального реалізму. Він стверджує, що хоча конкретні контексти та технології можуть змінюватися, основні принципи політики влади залишаються послідовними.

З огляду на вищевикладене, можна прийти до висновку, що незважаючи на акценти у прагматизмі та національному інтересі, як основного чинника формування внутрішньої та зовнішньої політики держави, представники реалістичного напрямку теорії міжнародних відносин відводять історії та її інтеграції у формування державної політики важливу роль, наголошуючи на можливості використання окремих практик історичного аналізу для оцінки загроз та викликів. Наприклад, Джордж Кеннан часто звертався до історії як до визначального фактору в зовнішній політиці. Він вважав, що здорова зовнішня політика має ґрунтуватися на глибокому розумінні історичного досвіду як своєї країни, так і інших.

Ця точка зору знайшла своє відображення в його критиці американської політики, де він вважав, що відсутність історичної перспективи призвело до перебільшення та неправильних суджень. Визнаючи вплив різних факторів,

що діють у міжнародних відносинах, Кеннан також наголошував на ролі окремих людей у формуванні політики. Він вважав, що державні діячі своїми уявленнями і рішеннями можуть істотно впливати на хід міжнародних подій. Ця точка зору особливо виразна в його мемуарах, де він розмірковує про власний досвід і особистостей, з якими стикався [46].

В такому разі, можна висловити думку щодо необхідності трактування державою власного історичного минулого з метою його ефективного використання та підтримки відповідної політики пам'яті.

Неореалістична теорія міжнародних відносин, що є похідною від класичного реалізму також розглядає історію як один із елементів, що якісно можуть впливати на державну політику.

Кеннет Уолтц розглядав історію як джерело для вивчення історичних прикладів та тематичних досліджень для розуміння поведінки держав. Він використовував історичні приклади для ілюстрації та підтримки своїх теоретичних тверджень. Однак він був обережним щодо виведення загальних законів або закономірностей безпосередньо з історичних подій, враховуючи складність і унікальність кожної історичної ситуації [66].

Представники неореалістичної теорії міжнародних відносин, скептично ставляться до ролі історії в теорії прогнозування. Вони вважали, що хоча історія може інформувати наше розуміння поведінки держави, вона не може надійно передбачити майбутні дії через унікальний збіг факторів у кожному історичному епізоді [82].

Неореалісти вважають історію як цінне джерело даних для розуміння моделей і принципів, які керують міжнародними відносинами. Визнаючи важливість історії у формуванні міжнародних відносин, представники неореалізму застерігають від детерміністських поглядів, оскільки, історія може надати розуміння, вона не диктує майбутні події, зважаючи на унікальність історичної події.

Підводячи підсумок, неореалістична теорія міжнародних відносин розглядає історію як один із важливих елементів у розумінні міжнародних відносин, насамперед через її вплив на сприйняття та процеси прийняття рішень державами. Подібний підхід підкреслює важливість системного аналізу, складність історичних контекстів і необхідність обережного тлумачення історичних подій.

Роботи представників школи неореалізму свідчать про те, що хоча історія є інформативною, до неї слід підходити критично та рефлексивно, щоб уникнути неправильного тлумачення та надмірних спрощень.

Найбільш важливою з точки зору сприйняття історії як фактору державної політики та міжнародних відносин є конструктивістська теорія, що наголошує на її визначальному впливі на формування національної ідентичності через індивідуальну та колективну пам'ять, що впливає на прийняття рішень на різних рівнях [87].

Конструктивісти наголошують на тому, що структура міжнародних відносин є продуктом соціальної взаємодії, аніж суто матеріальним, що відрізняє цей підхід від класичних теорій. Конструктивізм акцентує увагу на культурному дискурсі та факторах, що впливають на формування ідентичності, говорячи про те, що вони не є сталими, а знаходяться в постійному русі, тим самим сприяючи змінам поведінки держави та структури міжнародних відносин [56;71].

Важливим елементом з точки зору характеристики історії та її ролі в контексті державної політики, конструктивісти відводять для контекстуального розуміння, наголошуючи на неможливості оцінки події поза контекстом.

Підбиваючи підсумки, потрібно наголосити, що усі визначені теорії визначають історію як важливий елемент, який потрібно використовувати для формування власної внутрішньої та зовнішньої політики.

На основі запропонованих теорій і їхнього бачення історії та її трактування, можна зробити висновок, що вона є невід'ємним елементом, яка відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності через індивідуальну та колективну пам'ять.

У своїх роботах, Роберт Джервіс підкреслює, як історія формує сприйняття та неправильне сприйняття міжнародної дійсності політичними акторами. Він стверджує, що лідери часто інтерпретують поточні події через призму історичного досвіду, що може призвести до упередженого чи спотвореного розуміння.[63].

Потрібно розуміти, що історія та її розуміння є процесом динамічним, і потребує постійної підтримки для повноцінного функціонування і ефективного використання.

Для проведення подальшого дослідження, потрібно визначити, що являє собою «політика пам'яті», і які її основні характеристики. Конструктивістський підхід визначає пам'ять та розуміння минулого, як основоположний елемент формування ідентичності. Таким чином, існує потребу у введенні понять «історична пам'ять» та «національна пам'ять».

Говорячи про «історичну пам'ять» потрібно вказати, що вона є основоположним у питанні дослідження ролі історії для політики, оскільки включає в себе «національну пам'ять» та є підґрунтям для формування державного курсу, тобто політики пам'яті або історичної політики. Як було визначено раніше, історія та її розуміння не є сталим, і змінюється в динаміці, що в свою чергу означає, що політика пам'яті також є явищем змінним і може якісно видозмінюватись під впливом різних факторів[22;12].

Якщо погоджуватись із тезою, що історія є визначальним фактором з точки зору сприйняття і формування ідентичності, а досвід заснований на минулому є рушієм прийнятих рішень в теперішньому, потрібно охарактеризувати яким чином політика пам'яті як цілеспрямований державний

курс може впливати на міжнародний конфлікт, більше того бути чинником деескалації або примирення.

В першу чергу, потрібно визначити, які типи політики пам'яті бувають та які характеристики їм притаманні. На основі робіт Ярослава Грицака та Ольги Волонюк, була запропонована типологія політик пам'яті, яку можна розділити на чотири основні елементи:

- **Агресивний** (державний курс є інструментом конфронтації, історія та її трактування лежить поза діалогом та будь-яких обговорень).
- **Індиферентний** (курс, що характеризується загальнодержавною байдужістю, оскільки суспільство і держава не визначають трактування власної історії як актуальну проблему).
- **Курс на примирення** (стратегія, що використовується для пошуку взаєморозуміння та примирення на рівнях суспільство-держава; держава-держава).
- **Критично-полілогічна** (плюралізм у трактуванні минулого, відкритість до діалогу та тенденції до пошуку спільного, а не конфронтації) [38, с. 11].

Потрібно розуміти, що політика пам'яті є явищем багатостороннім і може включати в себе характеристики різних типів, з метою забезпечення державних та суспільних інтересів.

Агресивний та конфронтаційний характер політики пам'яті може робити її інструментом у міждержавному або міжнародному конфлікті. Зважаючи на те, що конфронтаційна модель політики пам'яті є абсолютною з точки зору сприйняття історії, будь-які інші інтерпретації для неї є ворожими та неприйнятними.

Застосування практик маніпуляції, пропаганди та дезінформації, робить історію ефективним та небезпечним інструментом для морального

виправдання злочинів, або аморальних дій держави. Таким чином, потрібно відокремлювати політику пам'яті та вводити нове поняття – політика історичної пам'яті, як елемент, що характеризується своїм інструментальними якостями з точки зору використання трактувань історії як елементу політичного та ідеологічного [20, с. 161].

Минуле може бути використане для підтримки та пояснення загарбницької війни, або утисків етнічних меншин. Задля уникнення подібних маніпуляцій з боку інших держав, курс на трактування історії має бути включеним в безпекову стратегію, а історичний суверенітет повинен бути таким же важливим, як і територіальний.

На основі теоретичного обґрунтування дослідження варто ввести поняття політики пам'яті та політи історичної пам'яті, що стануть основою для подальшого аналізу

Політика пам'яті – динамічний концепт, що рухається відповідно до розвитку держави, і повинен бути включений у щоденний порядок денний з метою постійного підтримування та ефективного використання у розбудові адекватної внутрішньої та зовнішньої політики [60].

Політика історичної пам'яті – концепт, що являє собою використання історії як елементу державної конфронтаційної політики, і характеризується абсолютним трактуванням історії, діяльність якої спрямована на задоволення політичних інтересів та може бути використана у ідеологічних маніпуляціях [55].

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ У МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ

2.1. Історія як чинник формування державної ідентичності

В умовах глобалізації та тенденцій до мультикультуралізму, питання історії для будь-якої незалежної держави залишається одним із ключових елементів, що якісно впливає на формування її внутрішньої та зовнішньої політики.

Тим не менш, історія, або розуміння власного історичного минулого має значний вплив на формування ідентичності індивідів, соціальних груп та націй в цілому. Важливо розуміти, що процеси ідентифікації та прийняття історії, власного минулого відбуваються на індивідуальному та колективному рівні. Фактично, жодна соціальна група не може вважатись такою, якщо її індивіди не ототожнюють себе спільним розумінням минулого, теперішнього та майбутнього. Таким чином, опираючись на ідеї представників конструктивістської теорії міжнародних відносин, які наголошують на важливості самоідентифікації в контексті формування національної ідентичності, цей процес прямо впливає на формування загальнодержавного розуміння та прийняття спільності громадянами, яка формується на соціальному, культурному, релігійному та етнічному рівнях [71].

Державна ідентичність визначається низкою складових, серед яких важливе місце займає історія. Історія, як ключовий чинник формування національної ідентичності, виявляється впливовим знаряддям, яке не лише утверджує спільний наратив, але й глибоко вплітається в культурну, політичну та соціальну тканину кожної нації [31, с. 8].

Історія служить основою для конструювання спільної пам'яті, яка є фундаментальним елементом формування державної ідентичності.

Національні герої, ключові події та символи стають каркасом для спільного нарративу, який об'єднує громадян та створює відчуття спільності в часі.

Формування національної ідентичності є процесом комплексним та тривалим у часі, який якісно змінюється відповідно до зовнішніх обставин. Будь-яка суверенна держава проходить довгий шлях в контексті прийняття, а потім і розуміння власного історичного минулого, яке стає одним із стовпів спільної ідентичності.

Національна ідентичність – є створене явище, що поєднує у собі різні аспекти соціальної, лінгвістичної та етнокультурної ідентичності людей у контексті їхньої приналежності до певної історичної спільноти. Важливо також додати, що національна ідентичність як сформоване явище потребує постійної підтримки, як з боку суспільства (на громадянському рівні), так і з боку держави [40, с. 2].

Говорячи про національну ідентичність, варто також відзначити, що як явище, воно формується під впливом різних факторів, що якісно впливають на процеси ідентифікації та становлення концепту на загальному державному рівні:

- **Історико-культурна спадщина народу:** матеріальні та нематеріальні надбання народу / нації, що включають в себе традиції, звичаї, мова, релігія, архітектурні пам'ятки, та інші аспекти культурної діяльності, що відображають діяльність народу в минулому. Також, під впливом культурного розвитку формуються цінності, норми та поведінкові моделі, що в подальшому можуть відігравати значення у питаннях самоідентифікації та формування відчуття спільності між індивідами та соціальними групами.
- **Соціально-економічні:** рівень економічного та соціального життя населення, економічний розвиток держави на різних етапах

історичного розвитку, рівень освіти та рівень розвитку громадянського суспільства.

- **Політичні:** загальнодержавний курс, державна політика в сфері культури та освіти, тип державного устрою, ідеологічні засади державної політики, рівень розвитку політичної освіченості населення, національно-визвольні рухи, тощо [60].

Окрім вищезазначених факторів, існує пряма залежність між ідентичністю нації та її етнічних та політичних маркерів, які формують певні ознаки, що якісно відрізняють нації одне від одного.

Теорія етніцизму прослідковує та наголошує на важливості кореляції етнічного елементу та національної ідентичності, акцентуючи увагу на тому, що титульна етнічна група формує відповідний соціокультурний дискурс, який в свою чергу лягає в основу процесів ідентифікації суспільства, і в подальшому трансформується під впливом громадянського компоненту. Етнічний елемент не є визначальним чинником, оскільки на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, держави та нації є результатом від поєднання етнічного та суспільного компонентів [12, с. 107].

Тим не менш, його роль залишається важливою оскільки є джерелом культурної сили та політизації. Соціокультурний дискурс переважаючої етнічної групи або титульної нації не може існувати поза межами спільної культурної ідентичності, навпаки, в межах загальнодержавного дискурсу, він виступає як з'єднуючий елемент між різноманітними національними меншинами, етнічними групами та їхніми культурами і соціальними практиками, аби сформувати один взаємопов'язаний простір з метою забезпечення нації від внутрішньої дестабілізації та консолідації суспільства [12, с. 110].

Зважаючи на багатогранність історії, важливим елементом, що є складником будь-якого державного курсу варто відзначити роль історичної

пам'яті як чинника формування національної ідентичності. Фактично, розуміння, а точніше згода на трактування минулого певним чином, є фактором, що зумовлює консолідацію або в деяких випадках роз'єднання суспільних груп. Саме ця колективно згода на прийняття спільної історії робить минуле невід'ємним фактором теперішнього та майбутнього [69].

В цьому контексті варто ввести поняття історична пам'ять, що є важливим концептом, який відіграє допоміжну роль в контексті формування національної ідентичності. Історична пам'ять включає в себе національну пам'ять, яка в свою чергу поєднує різноманітний досвід, який характеризує нації або національні групи [38, с. 7].

При обговоренні явища історичної пам'яті, часто використовують поняття «історична свідомість» та помилково вважають, що останнє є наслідком діяльності історичної пам'яті [20, с. 160].

Історична пам'ять також виступає у ролі конструкта, що формується під впливом різних чинників. Найрозповсюдженішими серед них варто визначити діяльність політичних акторів, запити суспільства та соціально-економічне становище. Важливим елементом формування історичної пам'яті також виступають визначні (позитивні або негативні) події у житті нації. Конструювання ідентичності відбувається через процеси інклюзії та виключення, що допомагає у визначенні, які аспекти минулого будуть складати соціокультурний дискурс суспільства та держави. Цей концепт також є допоміжним у питаннях міфологізації та глорифікації історії [23].

Стає зрозумілим, що концепція історичної пам'яті не є статичним елементом державного курсу, а змінюється відповідно до запитів та подій, що відбуваються всередині та ззовні держави. Для того, аби формувати відповідну базу для національного проекту, цей концепт має бути наповнений відповідними змістами, що відображатиме релевантні маркери ідентичності нації та держави [7].

Історична пам'ять не служить виключно як архів минулого, а є основним інструментом, який допомагає використовувати історію для формування суспільного та державного дискурсу.

Отримання незалежності державою, національно-визвольний рух, війни та конфлікти – усі ці фактори можуть бути рушієм до зміни історичної пам'яті, або її переосмислення, але також, можуть бути каталізаторами негативних процесів, таких як маніпулювання історією, її знецінення та інструменталізація.

Важливо розуміти, що формування національної ідентичності відбувається не лише завдяки внутрішнім факторам, але й може нівелюватись під впливом зовнішніх обставин.

Глобалізаційні процеси, що рухають сучасний світ вперед, якісно впливають на внутрішньо-національні процеси розвитку держави. В контексті історії та його розумінні, суспільству стають доступніші нові і нові держави, їхня історія та, головне, розуміння їхньої історії. Із різноманіттям міжнародних акторів на міжнародній арені, відбувається явище, що призводить до зниження ролі національної держави (в розумінні закритого та обмеженого кола, що не пропускає інформацію «ззовні»), що в свою чергу дозволяє людям формувати власну ідентичність і не ототожнювати себе з конкретною національністю або державою [45].

Суспільство, відкрите до толерантного сприйняття інших народів та культур, стає мультикультурним та формує нові надбудови на фоні існуючих ідентичностей. Це в свою чергу стає, з одного боку, фактором культурного обміну та розвитку, а з іншого боку, може стати полем для маніпуляцій та гібридних конфліктів на основі відсутності чітко сформованої національної ідентичності [57].

Потрібно розуміти, що будь-які процеси міжнародного співробітництва характеризується нівелюванням національного з метою формування

спільного, що з одного боку має позитивний вплив на взаємозв'язок між державами, Це, в перспективі, може призвести до формування нових форм національної ідентичності, що існували б на базі спільних цінностей та інтересах, таким чином, створюючи умови для подальшої взаємодії. Впродовж усього існування Європейського Союзу як політичного утворення, йдуть дискусії щодо формування єдиної європейської ідентичності, яка б формувала новий вид ідентифікації та відкривала нові можливості для взаємодії на наднаціональному рівні. Тим не менш, окремі держави члени Європейського Союзу все ж не поспішають із повноцінної інтеграцією у єдину європейську ідентичність, бажаючи залишати свою самобутню національну ідентифікацію.

Це притаманно країнам пострадянського простору, що досить довго були змушені приймати та підтримувати штучно створену «радянську» ідентичність, яка не включала в себе етнічне, релігійне та культурне різноманіття, а мала на меті сформувати одне бачення минулого, теперішнього та майбутнього для її носіїв [7].

Окрім цього, процеси, що посилюють взаємозалежність між державами та політика мультикультуралізму, яка набирає обертів в країнах західної цивілізації, можуть бути факторами, що призводять до кризи національної ідентичності. Беручи до уваги приклад Сполучених Штатів Америки, національна ідентичність якої формувалась довгий час на англо-саксонській культурі і відрізняло їх від інших народів наразі переживає процес роз'єднання та декомпозиції, зважаючи на визначальну роль принципу відкритості. В свою чергу зазначені процеси якісно впливають на процеси консолідації суспільства, таким чином сприяючи відходу від ідеї щодо спільності американської культури та можуть стати каталізаторами для формування нової ідентичності, яка може негативно вплинути на суспільну єдність [12;37].

Узагальнюючи вищевикладене, варто наголосити на тому, що формування державної ідентичності – явище багатогранне та комплексне, яке формується та розвивається у динаміці і включає в себе велику кількість

факторів – історія та її трактування стають для суверенних держав наріжним каменем формування як національної ідентичності, так і державного курсу в майбутньому.

Тим не менш, історія та її розуміння можуть стати інструментами для маніпуляцій, знецінення та однією із причин різноформатних конфліктів.

2.2. Інструменталізація історії - політика історичної пам'яті як елемент зовнішньої політики держави

Визначивши, що історія та її сприйняття є важливими елементами у формуванні національної та державної ідентичності, варто звернути увагу на концепт політики історичної пам'яті та її взаємозв'язок із зовнішньою політикою держави.

Формування розуміння власного минулого є багаторівневим та включає в себе велику кількість факторів. Тим не менш, основним виконавцем, що забезпечує створення та, відповідно, і підтримку загальнонаціонального курсу сприйняття власної історії, є держава та її інституції у всіх можливих проявах. Перш ніж, аналізувати, яким чином політика пам'яті як державний курс трактування історії, варто окреслити основні положення цього явища, та її типологію.

Аналізуючи роботи істориків, аналітиків та інших дослідників політики пам'яті, варто виокремити визначення, яке в певній мірі, характеризує політику історичної пам'яті, як елемент загальнодержавної політики. Історична політика – набір практик, за допомогою яких політичні сили або держави прагнуть твердити певні інтерпретації історичних подій як домінуючі. Більше того, дослідник визначає три основні функції історичної політики:

- Символічну (вкладення потрібних сенсів та значень у події)
- Інтерпретативну (формування певного бачення історичної події для потреб поточної політики).

- Ідентифікаційну (елемент що впливає на створення національної ідентичності) [40, с. 26].

Тим не менш, варто розширити запропоноване визначення, і додати, що інтерпретація історичних подій, як основних та «правильних» використовується не лише у внутрішній політиці, але й широко застосовується у зовнішній. Більше того, потрібно зазначити, що курс, обраний державою на трактування власного минулого може характеризуватись у різних напрямках.

Варто розуміти, що саме явище політики пам'яті є багатостороннім і відповідно, означає різний інструментарій та цілі, які поставлені перед нею. Політика пам'яті може мати агресивний (експансивний) характер, що визначає свою метою визначити та встановити відповідну «історичну справедливість», вигідну для держави. Також, політика пам'яті може бути інструментом комунікації, що дозволяє формувати відповідну комунікативну стратегію, як зі своїми громадянами, так і іншими державами. У цьому випадку, не варто плутати такий тип політики пам'яті із курсом державної політики, який націлений на компромісне трактування спільного історичного минулого [69].

У контексті експансивної історичної політики, варто виокремити та представити практичні приклади її застосування. Серед міжнародних акторів, що застосовують подібні практики у веденні своєї внутрішньої та зовнішньої політики, можна виокремити Російську Федерацію, Китай, Угорщину.

Приклад сучасної політики Російської Федерації, навіть, до повномасштабного вторгнення в Україну, та початку збройної агресії у далекому 2013 році, може стати енциклопедичним. Впродовж довгих років після розпаду Радянського Союзу, Росія (спочатку в особі Путіна, бачення якого, одночасно, та без жодних труднощів, стало баченням багатомільйонної держави), проводила досить агресивну, маніпулятивну історичну політику по відношенню до всього світу. Тим не менш, заглиблюючись у «російське» розуміння історії не лише її, а й її країн-сусідів (хоча, росіяни не розділяють

історію на українську або білоруську), створило підґрунтя для посилення, уже давно існуючого, цивілізаційного конфлікту. Від початку президенства Володимира Путіна, який на зорі своєї президентської кар'єри чітко сформував і озвучив власне бачення історії, сказавши про розпад СРСР, як про «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття [69].

Формування національної ідентичності в Російській Федерації на початку 2000-их років, характеризувалось ідеєю щодо унаслідування радянської та імперської спадщини. Більше того, відбувся процес сакралізації та сек'юритизації історії Радянського Союзу, що призвело до формування російсько-радянського соціокультурного дискурсу та відповідної національної ідентичності. Відповідний курс був закріплений в державних документах, програмах та стратегіях [6].

Більше того, російська дипломатія все частіше почала використовувати історичні приклади для пояснення своїх зовнішньополітичних дій. Сакралізація російської історії призвела до акцентування уваги державного курсу на меморіальній політиці та відповідних комеморативних заходах з одного боку, та відповідної законодавчої бази, яка формує та наповнює історичну пам'ять Росії [6, с. 126].

Російська зовнішня політика характеризується неприйняттям та невизнанням суб'єктності колишніх пострадянських республік. Це пов'язано із тим, що формування історичної політики Росії відбувалось у цивілізаційному вимірі, де Росія досі залишається імперією у сучасному світі, а всі її країни-сусіди є тимчасовими відступниками від «правильного», російського курсу [39].

Російській політиці історичної пам'яті притаманний яскраво виражений селективний характер історії та її трактування. Більше того, російська законодавча база чітко визначає історію, як елемент національної безпеки, створюючи таким чином проблему «мнемонічної безпеки» [35].

Стратегія національної безпеки Російської Федерації визначає, що Росія як одна із провідних держав світу є об'єктом конфронтації з боку колективного Заходу та інших недружніх держав і таким чином залишає за собою право відстоювати національні інтереси. Основними національними інтересами визначені державний суверенітет та незалежність, територіальна та державна цілісність, захист традиційних духовних та історичних основ російського суспільства, забезпечення оборони та безпеки, недопущення втручання у внутрішні справи Росії [35].

З точки зору взаємодії Росії та європейських держав, курс, обраний Володимиром Путіним вирізняється маніпулятивним характером та спробою російського президента претендувати на визначення загальноєвропейської історії. У своїх багаточисленних статтях, Володимир Путін акцентує увагу на спробах російської держави відновити взаємодію із державами Європейського Союзу, паралельно звинувачуючи останніх у обранні «неправильного» курсу взаємовідносин та посиленням конфронтації [39].

У своїй статті від 22 червня 2021 року, присвяченій 80-ти річчю початку Великої Вітчизняної війни, Володимир Путін акцентує увагу на тому, що європейські народи змогли подолати відчуження і змогли відновити взаємоповагу та розуміння та взяли курс на спільну інтеграцію. У цій же статті, російський президент підкреслює колосальну роль у процесах європейської інтеграції, історичного примирення між російським та німецьким народами.

Тим не менш, Володимир Путін прямо звинувачує європейські держави у відмові від взаємодії з Росією, акцентуючи увагу на проблемі розширення Північноатлантичного Альянсу на колишні пострадянські республіки. Окрім цього вказується на те, що багато держав постали перед «штучним» вибором між Росією та колективним Заходом, характеризуючи його як ультиматум. Далі, Путін включає українське питання в контекст взаємовідносин із Європою, наголошуючи на штучності змін, що відбувались в Україні впродовж кінця 2013 початку 2014 років [33].

Дипломатична служба Російської Федерації неодноразово наголошує на потребах у збереженні історичної правди та справедливості. На нещодавньому засіданні Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй була прийнята резолюція щодо боротьби з героїзацією нацизму. Російська реакція була досить скептичною, оскільки наголошувала на тому, що європейські держави виправдовують колаборантів, що співпрацювали з нацистами, і оголошують війни проти пам'ятників борцям з нацизму. Російська делегація наголошує на тому, що у далекому 2005 році, Росія була одна із перших держав, що запропонувала резолюцію щодо боротьби з героїзацією нацизму, і водночас акцентує увагу на тому, що велика кількість проблем не були вирішені, але й поглибились. Таким чином, росіяни намагаються звинуватити колективний Захід у спробах відмовитись від спільної історії та поглибити існуючу конфронтацію [25].

Підхід російської зовнішньої політики наголошує на деградації загальноєвропейської системи безпеки, акцентуючи увагу на тому, що саме ця деградація, яка визначається розширенням Північноатлантичного Альянсу та політикою ізоляції Росії, стає причиною для наростання конфронтації та нівелювання ефективної взаємодії. Російські політики та дипломати продовжують наголошувати на необхідності взаємодії з європейськими державами, відзначаючи культурний та історичний зв'язок з Європою. Подібні двоякі заяви ще раз доводять, що російська політика історичної пам'яті є невід'ємним інструментом зовнішньої політики Росії та способом конфронтації з іншими суб'єктами на міжнародній арені [29].

Політика історичної пам'яті Китайської Народної Республіки переживала за своє існування три ключових періоди, що мали велике значення в контексті формування національної ідентичності та загальнодержавного курсу.

Першим періодом варто визначити політику історичної пам'яті, яка була сформована у період правління Мао Цзедуна. Основу цього курсу складала

марксистсько-ленінська філософія в інтерпретації Комуністичної Партії Китаю. Основна думка, що лягла в основу політики історичної пам'яті полягала у висвітленні китайської історії як боротьби проти імперської Японії та частини міжнародної класової революції.

Цей період характеризується героїзацією китайського народу, під управлінням Комуністичної Партії Китаю та особистих лідерських якостей Мао Цзедуна, без яких боротьба проти Японії була б програшною. Селективний характер історичної політики виключав травмуючий досвід частини китайського населення, що знаходився під японською окупацією із загальнодержавного курсу, спрямованого на глорифікацію боротьби із класовою нерівністю в контексті протистояння націоналістичним групам та імперіалізму. Жертва китайського народу в історичному дискурсі була визначена як ключовий елемент державної політики історичної пам'яті. Період правління Мао Цзедуна характеризується також державною цензурою та монополізацією питання історії та її трактування. Усі історичні інтерпретації, що суперечили політиці Комуністичної Партії Китаю вважались ворожими і не могли мати широкого поширення в суспільному дискурсі [50].

Наступний період політики історичної пам'яті був кардинально видозмінений із приходом Дена Сяопіна. Період його правління характеризувався відходом від марксистсько-ленінської філософії та симпатіям ідеям ринкової економіки. Виводячи питання травми та жертвності китайського народу в контексті класової боротьби проти націоналізму та імперіалізму, політика історичної пам'яті цього періоду визначала загальну жертвність китайського народу через війну. Водночас, питання Тайваню та його ролі у війні перейшло із трактування «ворога» та «зрадника» у переосмислення співжертвності та трагедії у війні [48].

На сучасному етапі, політика історичної пам'яті Китаю визначається періодом правління Сі Цзіньпіня та його курсом, що водночас об'єднує ідеї Комуністичної Партії Мао Цзедуна та відкритість до ринкової економіки Ден

Сяопіна. Окрім цього, цей курс характеризується використанням націоналістичних ідей, які мають на меті сформувавши концепт, що визначатиме повернення китайської могутності [43].

Як і політика історичної пам'яті за Мао Цзедуном, курс Сі Цзіньпіня характеризується жорсткою державною цензурою на трактування історичних подій та відповідальністю за порушення меморіальної політики або паплюження історичних героїв [75].

Політиці історичної пам'яті Китайської Народної Республіки притаманний селективний характер та глорифікації історичних подій та персон – в основі є персон Мао Цзедуна та Комуністичної Партії, але й також, посилюється роль культу самого Сі Цзіньпіня [58].

На державному рівні починають говорити про «китайську мрію» та «ідею Сі Цзіньпіня» - ідеологічні доктрини, які у 2018 році стали частиною китайської конституції і визначали собою бачення нового соціалізму з китайськими характеристиками [61]. Прийняття відповідних резолюцій зводить китайського президента на п'єдестал разом із великими китайськими діячами. У 2016 році, Комуністична партія Китаю назвала Сі Цзіньпіня – основою партії, наголошуючи на його неймовірних лідерських здібностях та особистісних рисах [53].

Важливим елементом сучасної концепції політики історичної пам'яті є так боротьба з так званим «історичним нігілізмом». В офіційному китайському дискурсі, цей термін вперше використовується у документі китайського посадовця у 2017 році, в якому описані роздуми щодо причин падіння радянської системи. Цей аналітичний документ відзначає, що Китай один із 3 країн, якому вдалось зберегти соціалістичний лад. Причинами падіння радянського режиму називають відірваність політичних еліт від суспільства, що призвело до загальної деморалізації, яка підкріплювалась відсутністю економічних успіхів соціалістичної моделі, на відміну від китайської.

Звертається й також увага на те, що після відходу від сталінської системи, що і хоч і мала певні помилки, загалом характеризується як ефективна, радянський політикум страждає відсутністю єдиної стратегії щодо ідеологічного забезпечення, що в кінці приводить до «історичних злочинів» проти радянської системи. Документ також акцентує увагу на неможливості радянської системи ефективно протистояти посиленню анти-комуністичних ідей всередині, які виникали під впливом західних ідеологій.

Цей аналітичний документ є цікавим з точки зору, що існуючий курс Сі Цзіньпіня намагається уникати подібних помилок та формувати беззаперечне бачення історії, ролі самого Сі Цзіньпіня та Комуністичної Партії в нерозривному зв'язку із Китайською Народною Республікою [100].

Починаючи з 2015 року, Китай взяв курс на переосмислення подій Другої світової війни та власної ролі у ній. Зазначене переосмислення відбувалось як на академічному, так і державному рівні, і характеризується використанням для пояснення власного перегляду своєї ролі в глобальному світі. Відхід від ідеї жертви та зарахування себе до ролі триумфаторів Другої світової війни та жертву китайського народу як історичний успіх, яка дозволила зупинити поширення фашизму в регіоні, та допомогла європейським союзникам на континенті [50;90].

В цьому контексті, китайська та російські дипломатії почали співпрацювати у цьому напрямі – у 2020 році, вийшла спільна стаття російського та китайського дипломатів в Сполучених Штатах Америки, в якій йшлося про важливість пам'яті про події Другої світової війни, закликом до об'єднання навколо цінностей та принципів, що були сформовані після Другої світової війни та необхідності взаємодії з метою спільної боротьби проти COVID-19. Варто звернути увагу й на акцентуванні уваги дружби китайського та російського народів, спричинена спільною боротьбою у війни. Цікаво й те, що стаття наголошує на важливій потребі у вивченні уроків історії, й що, Китай та Росія зробили правильні висновки щодо подій Другої світової війни.

Підкреслюється стійкість російсько-китайських відносин та партнерства та потребу у просуванні глобальної стабільності та миру. Варто зазначити, що дипломати акцентують увагу на неможливості допущення нових воєн та конфліктів [42].

Китайська політика історичної пам'яті є важливим елементом з точки зору бачення Китаю, як регіонального лідера. Використовуючи японську політику пам'яті примирення як об'єкт для конфронтації – китайські політики та дипломати часто наголошують на тому, що події Другої світової війни в сучасному контексті, є для Китаю незакінченими справами. Фактично, подібна позиція створює певне непорозуміння, оскільки китайські політики та дипломати наголошують на важливості дотримання існуючих цінностей та норм, водночас провадять ревізійніську політику в регіоні та використовують історію для переосмислення своєї визначальної ролі у світі [44].

Сучасна китайська зовнішня політика взяла курс на створення «залізної дипломатичної армії». Цей курс повинен характеризуватись повною лояльністю та відданістю ідеям Комуністичної Партії і визначає основною метою діяльності китайської дипломатичної служби – захист державних національних інтересів [97].

Продовжуючи характеристику агресивної та конфронтаційної політики пам'яті, варто охарактеризувати приклад Угорщини. Політика пам'яті в Угорщині має глибокі історичні корені. Угорська національна пам'ять традиційно зосереджена на історичних подіях, які пов'язані з втратою територій, національними пригнобленнями та боротьбою за незалежність. Ця пам'ять є важливим фактором національної ідентичності угорців. Велику роль для Угорщини відіграє також ситуації з її етнічними меншинами, що проживають на територіях найближчих країн-сусідів [16].

У післявоєнний період політика пам'яті в Угорщині використовувалася для зміцнення комуністичного режиму. Угорська Радянська Соціалістична Республіка була однією з країн, де комуністичний режим найбільш жорстоко придушував національну пам'ять. Комуністичний режим забороняв будь-яку критику комуністичного режиму та радянської влади [16].

Після падіння комунізму в Угорщині почався процес демократизації та декомунізації. У цій ситуації політика пам'яті стала важливим інструментом для оновлення національної пам'яті та формування нової національної ідентичності.

Сучасна угорська політика пам'яті має яскраво виражений конфронтаційний характер. Угорський уряд наполягає на тому, що національна пам'ять Угорщини є єдиною і не може бути предметом дискусій [62]. Цей підхід часто призводить до конфліктів з країнами-сусідами, які мають власну версію історичних подій.

Угорщина використовує політику пам'яті як інструмент зовнішньої політики, яка спрямована на зміцнення її позицій в регіоні та протидію поширенню «неправильного» трактування угорської історії. Уряд Угорщини намагається перетворити політику пам'яті на фактор, який об'єднає угорську діаспору в регіоні [22].

Угорщина використовує свою етнічну меншину як інструмент впливу та маніпуляції. Угорська конституція містить у собі пункт щодо того, що нація є єдиною і нерозривною, і тому держава несе відповідальність за долю угорців, що живуть поза її межами [62].

Окрім цього, важливим документом, що визначає напрямки діяльності Угорщини по відношенню до етнічних угорців закордоном є Рамкова стратегія, прийнята у 2011 році [72].

Основними напрямками взаємодії є:

- *Всебічний розвиток та підтримка угорської культури та мови* – угорська мова є одним із ключових елементів консолідації суспільства та елементом національної ідентичності. Фінансування угорських проектів, які мають на меті розвиток та підтримку культурних цінностей та традицій є одним із способів підтримки меншин закордоном.
- *Підтримка політичних рухів угорської меншини* – основними елементами відповідно до стратегії визначені автономія, регіоналізм та децентралізоване самоврядування на місцевому рівні.
- *Політика натуралізації угорців закордоном* – напрям зовнішньої політики Угорщини, що характеризується процесом паспортизації угорців закордоном, відповідно до Рамкової стратегії та відповідними змінами до внутрішнього законодавства. Відповідна політика спричиняє велику кількість скандалів та суперечок із країнами-сусідами, що негативно впливає на міждержавні відносини [14].

Проводячи прагматичну зовнішню політику, Угорщина використовує питання національних меншин закордоном як спосіб задоволення власних зовнішньополітичних інтересів. До прикладу, можна охарактеризувати ситуацію, яка склалась між Угорщиною та Україною в контексті української євроінтеграції. Впродовж останніх років, угорсько-українські відносини характеризувались конфронтаційним характером навколо законів спрямованих на дерусифікацію та положенням про національні меншини в Україні [10;11]. На сучасному етапі Україна з метою прискорення євроінтеграційних процесів пішла на поступки Угорщині в контексті питань освіти та мови [36].

Зважаючи на різноманіття у підходах до формування політики пам'яті держави та її характер, варто наголосити, що політика історичної пам'яті є невід'ємною частиною зовнішньої політики держави, оскільки може бути одним із основних інструментів для взаємодії з іншими державами та представленням власних інтересів. Тип історичної політики пам'яті визначає

характер взаємовідносин між державами, та стає містком для комунікації, або навпаки може нівелювати будь-які тенденції до співробітництва.

2.3. Політика пам'яті як елемент національної безпеки держави

У сучасному світі, де держави постійно зіштовхуються з новими викликами та загрозами, розуміння та ефективне управління національною безпекою стає визначальним фактором їхнього успіху та стійкості. Однак, нерідко увага приділяється не лише сучасним силовим викликам, але й тим, як минуле впливає на сучасний стан держави. В цьому контексті, політика історичної пам'яті виявляється необхідним інструментом формування та забезпечення національної безпеки.

Національна безпека є комплексним концептом, який включає в себе заходи та стратегії, спрямовані на забезпечення існування та захист національних інтересів держави в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз [40].

Історія, як основа національної самосвідомості, визначає ключові елементи загальнодержавної ідентичності, формує цінності та сприймається як основа для побудови майбутнього. У цьому контексті політика історичної пам'яті стає не лише важливим елементом культурного дискурсу, але і суттєвим фактором, який визначає ступінь стійкості та безпеки держави [82].

Необхідність розуміння минулого визначається потребою у розумінні сьогодення та плануванні майбутнього. Для цього, потрібно визначити, яка кореляція існує між трактування історії та безпекою держави, як потрібно визначити елементи, що можуть стати об'єктом конфронтації, та висвітлити приклади держав, що користуються політикою історичної пам'яті як елементом соціокультурного дискурсу та не застосовують історію для конфронтації та її інструменталізації. Подібний державний курс може стати об'єктом агресії з боку держав, що використовують історії та способи її трактування як інструмент політизації, створюючи проблеми «мнемонічної безпеки» [99].

Сучасна національна безпека держави включає в себе широкий аналіз викликів та загроз, а також стратегії протидії цим загрозам. Тим не менш, розуміння національної безпеки та формування ефективної системи протидії ускладняється впливом використання минулого як об'єкту маніпуляції та конфронтації, яка водночас є одним із визначальних чинників сприйняття сучасної реальності і грає велику роль у формуванні основи для прийняття стратегічних рішень. Безперечно, задля уникнення помилкових узагальнень, варто зауважити, що існують різні підходи до розуміння та планування національної безпеки держави [55].

Плюралізм способів трактування та використання власної історії може якісно змінювати аспекти зазначеної проблематики в контексті національної безпеки держави. Тим не менш, говорячи про політику пам'яті як про елемент загальнодержавної безпекової стратегії, варто підкреслити ключові аспекти, які потрібно розглянути з метою комплексного аналізу:

- Яку роль відіграє історія та практики щодо її трактування на формування національної ідентичності? Це питання важливо розглядати з точки зору характеру взаємодії існуючого типу політики пам'яті та його використання в внутрішній та зовнішній політиці.
- Як трактування минулого використовується для утвердження та підтримки національної ідентичності? В цьому контексті, варто проаналізувати інституціональне призначення політики пам'яті. З точки зору цієї характеристики, потрібно розуміти, для чого використовується політика пам'яті – для діалогу на рівні держава-суспільство; держава-держава, або історія використовується як інструмент для конфронтації та задоволення власних інтересів [38, с.10].
- Як історія може бути інструментом маніпуляції та які виклики та загрози це може створити для держави? Для розуміння цього питання, необхідно висвітлити, що саме може бути джерелом маніпуляції. Потрібно наголосити, що фактори, що сприяють маніпуляції історією, можуть

бути як внутрішні так і зовнішні. Зважаючи на різноманіття трактувань історії державами, потрібно чітко визначити пріоритетні напрями політики пам'яті з метою підсилення національної безпеки.

- За допомогою яких механізмів, держава регулює та забезпечує політику історичної пам'яті? Тут варто характеризувати наскільки ефективні правові інструменти у забезпеченні об'єктивності трактуванні власного минулого. Важливу роль у питанні регулювання відіграють державні інституції (у різних державах, вони представлені по різному) – Інститути національної пам'яті, державні архіви, наукові та дослідницькі центри. Варто також акцентувати увагу на законодавчій базі, що забезпечує регулювання політики пам'яті – що є ключовою метою відповідних законів? Проведення комунікативної стратегії, яка б відкривала нові можливості для формування різних інтерпретацій історії, які не мають суперечити загальнодержавним законам, чи то формування законодавчої бази, яка б забезпечувала жорсткий контроль над інтерпретацією минулого.
- Яким чином відбувається взаємодія у сфері політики пам'яті на міжнародній арені? Тут варто враховувати практики держав, що по-різному трактують та імплементують власну політику пам'яті. З точки зору національної безпеки, при формуванні стратегії щодо можливих загроз та викликів, фактор політики пам'яті може відігравати важливу роль у контексті аналізу політики пам'яті інших держав.

З точки зору аналізу державного курсу спрямованого на трактування історії та фіксації цих практик, стане зрозумілим, яким чином держава використовує власне минуле і чи потребує це трактування додаткового спостереження або формування відповідної стратегії захисту та протидії.

Маніпуляції політикою пам'яті можуть мати як внутрішній так і зовнішній характер. Аби уникати подібних тенденцій, держава повинна вбачати в трактуванні власної історії важливу необхідність та включати її в

стратегію національної безпеки. Зважаючи на динамічність розвитку сучасного світу, історія стала елементом гібридної агресії, і включає в себе ряд аспектів, які потрібно враховувати при оцінці потенційної загрози:

- Селективне трактування минулого – вибіркове висвітлення історії, що акцентує увагу лише на офіційному державному наративі та ігнорування аспектів історії, що дискредитують позицію держави; Подібні практики застосовуються державами, які визначають свою політику історичної пам'яті як абсолютну та використовують її для провадження гібридної агресії проти інших держав. Сюди варто включати спроби «переписувати» історичні факти, пошук історичної справедливості та історичної правди, яка б пригнічувала історію інших держав. Подібні маніпуляції можуть відбуватись за допомогою внутрішнього законодавства, офіційних заяв політичних діячів.
- Героїзація суперечливих історичних постатей – подібна маніпуляція використовується для посилення уже існуючих «конфліктів пам'яті» або для початку нових. Також, у внутрішньому контексті, подібне може використовуватись у політичній боротьбі з метою перетягування електорату або виправдання злочинних політичних / військових дій.
- Ідеологічне використання історії для пропаганди та дезінформації – у цьому контексті, історією маніпулюють через засоби масової інформації, які займаються просуванням певного історичного наративу з метою задоволення власних політичних цілей та інтересів. Також, елементом цього аспекту, можуть бути зміни у освітніх програмах та впровадження цензури у науковому дискурсі.
- Викривлена меморіальна та коммеморативна політики – у цьому аспекті, варто акцентувати увагу на тому, яким чином

використовується меморіальний та музейних ресурс; яку позицію формує держава щодо пам'ятників тим чи іншим історичним постатям не лише всередині себе, але й у інших держав. До прикладу, можна сказати, що окремі держави намагаються маніпулювати раніше встановленими меморіалами з точки зору плюндрування історії іншої держави (знецінення історичних постатей, або звинувачення у героїзації неприпустимих історичних персон), або маніпулювати з точки зору критики меморіальної політики іншої держави (як наприклад знесення меморіалів, які не є елементом існуючої політики пам'яті).

Таким чином, у питанні маніпуляції політикою пам'яті, важливо чітко розуміти, які загрози можуть виникнути як всередині так і ззовні, оскільки недостатня увага до власної історії та відсутність офіційного курсу щодо її трактування, можуть стати причиною для історичної експансії з боку держав, що роблять власну історію інструментом для гібридної агресії [57;69].

Розглядаючи політику пам'яті як елемент національної безпеки, варто також зважати на те, як держава законодавчо регулює цей аспект своєї політики, які механізми існують для уникнення маніпуляцій (внутрішніх та зовнішніх), і чи має ця регуляція практичний чи формальний характер. Задля уникнення маніпуляцій, держава на офіційному рівні повинна запроваджувати закони, що визначатимуть офіційну позицію держави щодо трактування тих чи інших історичних подій. Більше того, законодавча влада повинна підтримувати діяльність науково-дослідницьких центрів, що займаються питанням політики пам'яті.

Захисту та підтримки потребують також освітні програми, оскільки вони є основою для формування сприйняття історії. Влада повинна дотримуватись балансу та забезпечити можливість критичного висвітлення та вивчення минулого. У цьому контексті, також варто наголосити на важливості меморіальних комеморативних заходах, які проводить держава або

суспільство. Зважаючи на потенційні маніпуляції, існує потреба у правильному акцентуванні уваги та ресурсів на провадження меморіальної політики та відзначенні державних свят. Держава повинна підтримувати свою історичну та культурну спадщину, включаючи її у безпековий вимір, з метою уникнення маніпуляцій [86].

Держава також повинна провадити активну міжнародну політику, включаючи власну політику пам'яті в дипломатичний порядок денний. Міжнародне співробітництво може сприяти компромісному діалогу та формуванню спільного бачення історії.

Зважаючи на вищевикладене, можна прийти до висновку, що історія та політика пам'яті як офіційний державний курс повинні бути включені в безпековий вимір держави, зважаючи на важливу роль історії у формуванні національної ідентичності.

З точки зору аналізу політики пам'яті в контексті безпекової стратегії, варто враховувати перелічені аспекти з метою отримання якісного аналізу та використання результатів у подальшому плануванні та стратегуванні безпекового виміру.

Динамічність розвитку сучасного світу ще раз підкреслює загрозу маніпуляції історією з боку інших держав, що можуть провадити історичну експансію. Також, потрібно включати політику пам'яті в міжнародний контекст задля формування адекватної комунікації та формування спільних цінностей.

2.4. Вплив історичної пам'яті на міждержавний/міжнародний конфлікт – сек'юритизація історії – використання як чиннику дестабілізації

Історія та її трактування у вигляді колективної та національної пам'яті є ключовими елементами формування національної ідентичності та грають визначальну роль з точки зору формування загальнодержавного курсу.

Важливо враховувати, що політика історичної пам'яті як концепт трактується з точки зору державної політики, націленої на захист та конфронтаційний характер використання практик трактувань історії. Таким чином, можна визначити, що трактування пам'яті, та відповідно, визначення її як одним із інтересів, що потребує постійного захисту, трактування власної історії може визначати поведінку держави в контексті міждержавних зносин та конфліктів.

У цьому випадку, доречно буде ввести поняття «конфлікт пам'яті» як одну із характеристик взаємодії агресивної політики історичної пам'яті [2, с. 107]. Конфлікт пам'яті відбувається на стиках історії двох держав, що мають різну інтерпретацію певних історичних подій. Прикладом такої ситуації, може бути приклад Китайської Народної Республіки та Китайської Республіки (Тайвань). Дві держави, що вважають існування одна одної нелегітимним, виключають трактування спільної історії одна одної.

Тим не менш варто відзначити, що в цьому конкретному прикладі, політика Китайської Народної Республіки має конфронтаційні характеристики і тяжіє до захисту свого тлумачення історії. В такому випадку, можна зрозуміти, чому значна частина китайської внутрішньої та зовнішньої політики спрямована на дискредитацію Тайваню та унеможливлення існування його варіанту трактування історії. Фактично, Китай намагається захистити свою історичну політику від «неправильного трактування». Загалом, цей інтерес є цілком життєвим для будь-якої держави – захистити свою історію від трактувань, що будуть якісно впливати на національну ідентичність [7;8].

У цьому контексті, варто ввести поняття «сек'юритизації» історії. Загалом, це явище спрямоване на визначення своєї історії як одного із важливих національних інтересів. Тим не менш, використання терміну сек'юритизації історії також може мати негативну конотацію. Якщо захист своєї історії на рівні внутрішньої та зовнішньої політики є нормальним інтересом держави, то приведення власного історичного курсу до абсолюту,

що в результаті стає причиною для посилення міждержавної конфронтації – є цілеспрямованою політикою, що включає історію в контекст міжнародного конфлікту [1].

Нещодавня китайсько-тайванська криза показала, що китайська інтерпретація історії введена в політичні дії Китаю по відношенню до Тайваню. Проведення військових навчань та імітація ударів по Тайванському острову лише доводять, що за політичними та військовими намірами захопити острів, лежить ревізійний підхід Китаю до історії Тайваню [8].

Китайські політики не церемоняться щодо того, як висловлюватись стосовно Тайванського питання, а голова Китайської Народної Республіки взагалі говорить, що «ніщо не завадить повернути Тайвань під контроль Китаю» [52].

Важливо також відзначити, що Китай вважає питання Тайваню сакральним для власної історії, тим самим заперечуючи будь-які аналогії останнього з Україною (в контексті повномасштабної війни Російської Федерації) [51].

Китайська Народна Республіка, базуючись на принципі «Одного Китаю», виключає можливість існування двох держав, що містять назву «Китай». Китай стверджує, що Тайвань – невід'ємна частина Китаю, і наголошує на спільній історії та культурних зв'язках між китайським материком і Тайванем. Для підтримки зазначеного принципу, Китай застосовує потужні інформаційні кампанії, що поширюються на освіту, телебачення та громадськість [85].

Таким чином, Китай створює відповідне інформаційне поле, трактуючи спільні історичні події у вигідному для себе руслі. Трактування історичних подій, дозволяє Китаю використовувати ці аргументи для підтримки своїх територіальних претензій, акцентуючи увагу на Китайську громадянську війну та події 1949 року (заснування Китайської Народної Республіки). Окрім

цього, політика пам'яті Китаю тісно пов'язана із зовнішньополітичною діяльністю, зусилля якої спрямовані на політичну ізоляцію Тайваню та переконання міжнародних акторів у відмові встановлення офіційних дипломатичних стосунків з Тайванем [58].

Діяльність китайських інституцій, які займаються питанням історії та її трактування спрямована на використання історичних документів для виправдання своїх експансивних намірів щодо Тайваню. Тут варто відзначити, що використання спільного історичного минулого та акцентування уваги на «Мандаті небесного спадку» (одному із основних принципів китайської філософії), що має підтверджувати «моральне право на управління простими людьми»[61].

У рамках своєї політики пам'яті Китайський уряд активно переосмислює та переоснащує історію Тайваню. Наприклад, він заперечує факти про жорстоке придушення китайськими військами тайванського повстання 1947 року. Китайський уряд також намагається представити Тайвань як провінцію Китаю, яка веде антидержавну діяльність [85].

Тайванський уряд також має свою політику пам'яті, яка базується на ідеї, що Тайвань є незалежною державою. Ця лінія базується на тому, що Тайвань був самостійним островом з власною історією та культурою. У рамках цієї політики пам'яті тайванський уряд активно відроджує та популяризує тайванську історію та культуру. Наприклад, він відзначає річницю тайванського повстання 1947 року як День пам'яті жертв. Тайванський уряд також намагається представити Тайвань як суверенну державу, яка має право на самоуправління [8].

Китайська та тайванська політики пам'яті є взаємовиключними. Вони ґрунтуються на різних історичних трактуваннях та призвели до загострення конфронтації між двома сторонами. Китайський уряд вважає, що тайванська

політика пам'яті є загрозою його суверенітету. Він закликає Тайвань відмовитися від ідеї незалежності та повернутися під китайську юрисдикцію.

Тайванський уряд вважає, що китайська політика пам'яті є одним із інструментів, що виправдовує агресивні наміри Китаю окупувати Тайвань. Він наполягає на тому, що Тайвань є незалежною державою, яка має право на самоуправління.

Конфронтація у сфері політики пам'яті є одним із основних чинників, що ускладнюють вирішення тайванського питання. Вона є перешкодою для діалогу між двома сторонами та ускладнює досягнення компромісу.

Розуміючи, що Тайвань є прямою загрозою національній ідентичності Піднебесної, Китай зробить усе можливе, аби унеможливити подібну загрозу в майбутньому та задовольнити власний маркер національної ідентичності з точки зору захоплення Тайваню.

У найближчому майбутньому конфлікт у сфері політики пам'яті, ймовірно, буде зберігатися. Китайський уряд не збирається відмовлятися від своєї позиції щодо Тайваню, а тайванський уряд не збирається відмовлятися від ідей незалежності та права на самовизначення.

Цей конфлікт може призвести до подальшого загострення відносин між двома сторонами та до збільшення ризику силового вирішення тайванського питання.

Політика історичної пам'яті Китаю не розповсюджується лише на Тайвань, вона є елементом регіонального розуміння ролі Китаю з точки зору історичної ідентифікації.

Тут варто згадати і про цькування китайськими представниками Японію щодо «недостатнього каяття» щодо наслідків Другої світової війни та японської агресії в Азії. Територіальні зазіхання на панування у Жовтому морі є вираженням політико-економічного інтересу щодо стратегічного

розташування з одного боку, а з іншого боку є проявом китайської політики історичної пам'яті, що давно визначило роль Китаю як підходящого актору, що має право на ревізію історії та як наслідок усі здобутки, що були зроблені за її неправильну інтерпретацію [86].

За подібною схемою діє і Російська Федерація в контексті війни в Україні. Лиш, якщо Китай посягає спочатку на перепис регіональної історії, Росія уже давно вбачає потребу у корективах загальноєвропейської історії.

З точки зору політики історичної пам'яті та сек'юритизації власних наративів, Росія досить давно провадить відповідну політику, щиро дивуючись, чому інші держави намагаються атакувати її трактування історії. Проблема тут ще полягає у тому, що як і з Китаєм, Росія теж має досить агресивний курс щодо трактування не лише своєї історії, але й історії своїх найближчих сусідів [40;6].

Міфологізація подій Другої світової війни та імперіалістичного спадку Росії призводить до постійної потреби у пошуку ворогів, які трактують історію по іншому, аби російський ревізіонізм зміг виявити та актуалізувати для себе зовнішнього ворога. Проблема подібною політики історичної пам'яті полягає у тому, що будь-яка комунікація з позиції компромісного та рівноцінного діалогу є виключена, оскільки російський наратив не передбачає наявності у держав свого розуміння історії та її трактування [4;6].

Російський історичний наратив глибоко укорінений у зовнішньополітичну стратегію, і червоною лінією проходить через усі норми та принципи прописані у документі. Більше того, внутрішнє законодавство унеможлиблює будь-які спроби «інакшої» інтерпретації російської історії, пам'яті про Радянський Союз, оскільки переважна більшість законів передбачає кримінальну відповідальність [15].

Російський та китайський приклад є показовим ще й тому, що обидві держави проводять досить конфронтаційну та агресивну зовнішню політику, і

викладений аналіз може бути використаний з точки зору аналізу державної політики.

Тим не менш, аналіз прикладів, та характеристика агресивної політики історичної пам'яті відкриває також проблему «дилеми безпеки», що через подібні приклади в сучасному світі, транспонується на сферу історії та її трактування [99]. Так звана «дилема мнемонічної безпеки» може якісно вплинути на подальший характер взаємодії між державами на рівні способів трактування та використання історії.

Підводячи підсумок, варто наголосити, що вивчення прикладів агресивної політики історичної пам'яті може істотно вплинути на розуміння історії як елементу національної безпеки, та змушує замислитись щодо створення системи противаги, яка б унеможливила поширення негативного впливу подібних практик інтерпретації та використання історії.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЯК ЧИННИК ДЕЕСКАЛАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Характеристика політика історичної пам'яті як інструменту деескалації та примирення

Базуючись на раніше запропонованій типології політик пам'яті, варто охарактеризувати, яким чином державний курс на трактування власної історії може бути ефективним інструментом у питаннях реабілітації та примирення.

З точки зору деескалації та примирення, політика історичної пам'яті може відігравати важливу роль у процесах відновлення об'єктивності та критичного підходу до переосмислення історії, що була викривлена політичними або ідеологічними маніпуляціями. Варто наголосити, що подібний процес є багаторівневим і є можливим лише при наявності суспільного запиту у поєднанні з застосуванням ефективного державного інструменту, що спрямований на зміну підходів до розуміння та трактування історії. При поєднанні відповідних факторів, можна отримати ефективний інструмент, який би спонукав громадськість та державу критично підійти до перегляду минулого через призму визнання «білих плям» історії, правдивих фактів та оцінок [77].

Процес переосмислення історії та її трактування призводить не лише до зміни історичного нарративу держави, але й також актуалізує важливі питання історичної несправедливості, що була укорінена в загальнонаціональному баченні та відповідному державному курсі. З цієї точки зору, варто говорити про історичну справедливість та її відновлення, але, потрібно наголосити, що цей підхід не спрямований на сек'юритизацію історії та встановлення абсолютної історичної правди, а навпаки спонукає до відкритого та рівноцінного діалогу щодо різних історичних подій. Проведення публічних дискусій, незалежних наукових досліджень участь суспільства, громадського сектору та профільних експертів мають стати визначальними у контексті переосмислення історії. Варто також розуміти, що будь-які спроби

переосмислити власне минуле будуть якісно впливати на концепт національної ідентичності. У цьому випадку, політика пам'яті, спрямована на примирення та деескалацію може зіштовхнутись із суспільним неприйняттям або політичними маніпуляціями, які спрямовані на збереження існуючого конфліктного становища у сфері трактування історії. Це, в свою чергу, може призвести до суспільної конфронтації та розділити громадськість на різні «табори» підтримки того чи іншого історичного нарративу. Подібні тенденції можуть нівелювати успіхи політики пам'яті як чиннику примирення, або навпаки, стати підґрунтям для актуалізації відповідної проблеми [57].

Важливо розуміти, що політика пам'яті включає в себе процес селекції окремих історичних подій для формування національної ідентичності. Саме ця селекційна складова може стати фактором, що прямо перешкоджає формування критичного та адекватного курсу спрямованого на примирення та реабілітацію. Більше того, історія як явище в тій чи іншій мірі проходить через процес так званої політичної деформації, що робить її інструментом для задоволення політичних потреб. Процес політизації історії та її трактування не є новим, і не може бути викоріненим в короткостроковій перспективі [20].

Яким чином повинно відбуватись формування політики пам'яті як елементу стратегії примирення та реабілітації, зважаючи на факти, що можуть нівелювати позитивний вплив подібних тенденцій. Відповіддю, але не всеосяжною, може бути приклад європейських держав, що незважаючи на травматичний досвід в контексті Другої світової війни, зуміли частково перенести питання історії із політичної сфери (інструменту для маніпуляції) у сферу культурного дискурсу, що стало основою для формування платформи примирення та поклато початок практикам формування європейської політики пам'яті, яка базується на демократичних цінностях, плюралізму трактувань та відкритості до діалогу [45].

До прикладу, післявоєнна Німеччина досить критично переживала процес переосмислення історії, пов'язаної із злочинами нацистів та Другої

світової війни. В середині ХХ століття, німецьке суспільство переживало так зване «забуття та виключення» з пам'яті злочинів Третього Рейху. Тим не менш, плідна робота німецьких науковців, громадськості та політиків призвела до переходу від «неприйняття» історії до курсу на примирення, що характеризується прийняттям та усвідомленням відповідальності за власну історію та подолання минулого [20, с. 162].

На сучасному етапі, німецька політика пам'яті характеризується тенденціями до взаєморозуміння та співробітництва з найближчими країнами-сусідами та іншими державами, що постраждали під час Другої світової війни. Німеччина заохочує міжнародне співтовариство до відкритого діалогу та культурного плюралізму у контексті трактування історії, включаючи власну політику пам'яті у загальноєвропейський концепт [80].

Аналізуючи питання політики пам'яті в контексті практик європейських країн, варто акцентувати увагу на практиках створення так званого «ментального простору», що стало основою для великої кількості наукових досліджень. Ментальний простір як практика взаємодії із державною політикою пам'яті, адже суть подібної ініціативи полягає у створенні спільної координаційної платформи, за допомогою якої будуть досліджуватись важливі для європейців питання – проблематика Другої світової війни, тоталітаризм та інформаційна війна [3, с. 163-164].

Відповідний простір має стати місцем для виконання завдань, що поставлені перед історичною політикою європейських країн, завдяки створенню потужному інформаційному виміру та роботі над спільним розумінням історичних проблем та викликів і уникнення деконструктивних взаємодій та плюралізму інтерпретацій [57;32].

Базуючись дослідження у сфері соціології, психології та *memory studies*, потрібно підкреслити, що політика пам'яті як концепт, будується на героїзації або міфологізації державою свого минулого. Таким чином, так званий

«героїчний наратив», грає визначальну роль з точки зору ідентифікації спільноти, що в свою чергу є підґрунтям для так званих «конфліктів пам'яті» між державами. Оскільки, героїзація окремих історичних постатей передбачає відбір підходящих історичних подій, подібні практики не можуть бути спрямовані на використання політики пам'яті як інструменту для примирення, а навпаки, як інструменту для конфронтації [20, с. 160]. З цієї точки зору, історія не може трактуватись критично і об'єктивно.

Політика пам'яті яка може використовуватись як інструмент примирення та реабілітації, повинна зміщувати акценти з наративів про «героїзацію» власної історії на діалог щодо «жертв» цієї історії, таким чином розширюючи спектр питань, які повинні обговорюватись в культурно-історичному дискурсі. Необхідно актуалізувати питання щодо історичної травми та її подальшого переосмислення [31].

Для формування та імплементації політики пам'яті як елементу реабілітації та примирення, відповідний державний курс повинен також включати в себе наступні елементи:

- **Запобігання інструменталізації історії** – необхідно впроваджувати систему, яка б унеможливила політичну експлуатацію історії та її використання задля задоволення політичних або ідеологічних інтересів. Цей процес не є короткостроковим, і повинен розглядатись як елемент довгострокової державної стратегії.
- **Історичний плюралізм та потребу в голосі «інших»** - відповідний елемент повинен характеризуватись відкритістю та заохочувати до дискусії різні політичні та соціальні групи. З метою уникнення протистояння різних історичних наративів, які, дуже часто, можуть виключати існування одне одного, політика пам'яті може розглядатись як інструмент примирення лише при

рівноцінному діалозі та можливості висловитись усім сторонам, що мають різні історичні інтерпретації. Безперечно, що подібні дискусії повинні бути конструктивними задля уникнення розпалу ще більшої ворожнечі.

- **Увага до освіти та інформаційна прозорість** – з точки зору інструменту примирення, необхідно об'єктивно та обширно проводити викладання освіти на рівні освітніх закладів. Більше того, існує потреба у розробці багатостороннього освітнього плану, який би став базисом для можливості вивчення історії в широкому форматі – це дасть можливість вивчати як позитивні так і негативні історичні події. Інформаційна прозорість полягає у відкритості держави до взаємодії з історичними архівами, документами, що можуть якісно вплинути на висвітлення суперечливих історичних подій.
- **Створення розгалуженої мережі, що сприятиме імплементації критично виваженої політики пам'яті** – підтримка та розвиток інститутів, фондів, музеїв, діяльність яких була б спрямована на глибоке дослідження минулого та формуванню різних підходів до трактування історії. Більше того, з метою забезпечення реалізації подібної політики пам'яті, існує потреба у створенні відповідної законодавчої бази, що з одного боку буде включати реабілітацію жертв тоталітарних режимів, політичних злочинів. Існує також потреба у забезпеченні роботи засобів масової інформації, які б могли наголошувати на важливості питання історії, включаючи різноманітні культурні, етнічні та соціальні групи. Це в свою чергу дасть можливість запобігати спробам використовувати історію, як інструмент для задоволення політичних інтересів.

- Важлива увага до **меморіальної політики** та **коммеморацийних заходів** – важливо актуалізувати національні символи, підтримка культурних цінностей та традицій (державні свята, дні пам'яті), державна символіка, тощо [64].

Основною характеристикою політики пам'яті як інструменту примирення та реабілітації є її вплив на відновлення об'єктивного та критичного підходу до історії, яка була спотворена політичними або ідеологічними маніпуляціями.

Важливо розуміти, що для формування відповідної політики пам'яті необхідно включати у загальнодержавну стратегію з акцентом на запобігання інструменталізації історії, історичному плюралізму, уваги до освітньої програми, прозорості, створенню інформаційної мережі для об'єктивного вивчення історії, та важливості меморіальної політики та коммеморацийних заходів.

Тим не менш, зважаючи на комплексність явищ, з якими працює політика пам'яті, вона не може бути універсальним інструментом з точки зору забезпечення миру або деескалація конфлікту.

3.2. Аналіз ефективності політики пам'яті як інструменту примирення

Для аналізу ефективності політики пам'яті як інструменту примирення потрібно розглянути приклади застосування подібних практик у суспільствах, що зазнали травматичних подій, або були їхніми ініціаторами. Використовуючи конструктивістський підхід для розуміння важливості пам'яті в контексті ідентифікації індивіда та соціальної групи, необхідно визначити ключові елементи, які можуть стати підґрунтям для виокремлення політики пам'яті як інструменту, що може бути використаний як засіб для деескалації та примирення. Такими елементами можуть стати притаманні практики пам'яті, наративи, що продукуються під впливом цих історичних подій та носії цих наративів [55].

Існує також потреба у включенні цих елементів в контекст аналізу миру та стратегії його побудови, адже конфлікти можуть містити у собі елементи «конфліктів пам'яті», що унеможлиблює виключення минулого як елементу ескалації або деескалації. Визначені елементи не можуть без структурованої системи формувати розуміння, яким чином можна досягнути миру. В цьому контексті, вводиться поняття «мнемонічних структур», що дозволяють формувати розуміння про вплив політики пам'яті на процеси деескалації та примирення [47].

Говорячи про притаманні практики пам'яті потрібно визначити, що способи, якими індивід або група розуміють минуле відіграють важливу у роль з точки зору формування подальших наративів, які ретранслюються в межах соціальної групи або суспільства, а також якісно впливають на носіїв цих наративів. Практики щодо пам'яті минулого визначають подальший характер взаємодії з минулим, або з одного боку, сприяючи процесу примирення, або дестабілізації та посилення конфронтації. До практик пам'яті варто включати й комеморативні заходи, які формуються на рівні індивіда чи група, а потім стають основою для запровадження відповідної державної політики. Практики щодо пам'яті можуть як водночас впливати на процес встановлення політики пам'яті, так і бути каталізатором змін існуючих суспільних чи державних курсів трактування історії [].

Важливу роль у цій проблемі, також відіграють наративи, що поширюються в межах суспільства. Наративи є динамічним явищем і можуть змінюватись відповідно до внутрішніх та зовнішніх чинників. Більше того, вони складають важливу роль у питання формування стратегії, спрямованої на процеси примирення та деескалації [47].

Аналізуючи наративи та їхню специфіку, варто також характеризувати носіїв цих наративів, що є водночас ретрансляторами та їхніми основними споживачами.

Вищезазначені елементи мають бути основою для формулювання підходів для розуміння політики пам'яті як частини процесу примирення та деескалації конфліктів. Включення цих складових в контекст дослідження політики пам'яті також може бути корисним при формуванні загальнодержавного курсу, спрямованого на примирення та деескалацію. Цей підхід потребує порівняльний аналіз існуючих практик застосування політики пам'яті як елементу державної стратегії.

Для цього, розглянемо приклади геноциду в Руанді 1994 року, повоєнну Німеччину, транзит Південно Африканської Республіки від апартеїду до демократичної держави та практики Японії щодо використання політики пам'яті в контексті японо-американських відносин.

Ці приклади були обрані на основі спільної проблеми – травматичної історії, але водночас несуть у собі різні сенси – внутрішній етнічний конфлікт, викликаний історичною соціальною нерівністю основних груп населення, світовою війною, наслідками колоніальної політики апартеїду, та трагічними наслідками Другої світової війни. Відповідний аналіз є загальною основою для висвітлення основних характеристик та викликів, з якими стикаються держави у використанні політики пам'яті як інструменту примирення.

Етнічний конфлікт в Руанді має глибокі історичні корені, що сягають колоніального періоду правління Бельгії, що встановила принцип ідентифікації за етнічною приналежністю. Основу масу населення Руанди склали представники двох етнічних груп – хуту та тутсі. Зважаючи на те, що під час колоніального періоду, бельгійці віддавали перевагу тутсі, вважаючи їх цивілізованими, етнічна конфронтація лише посилилась. З отриманням незалежності, проблема соціальної нерівності призвела до розколу між етнічними групами [78].

Приводом для трагедії 1994 року стало збиття літака з президентом Руанди, Жувеналем Хаб'яриманою, який був представником хуту, розпочалася

масова різанина. Урядові сили та міліційні групи хуту влаштували організоване винищення тутсі та поміркованих хуту, які виступали проти насильства. Внаслідок цілеспрямованого геноциду, за різними оцінками, було вбито близько восьмисот тисяч людей, представників тутсі як етнічної групи склали 10 % [78].

Впродовж кризи в Руанді, міжнародна спільнота зазнала критики за свою пасивність і відсутність ефективного підходу до вирішення проблеми. Пізніше, був створений Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди, щоб судити відповідальних за організацію та проведення геноциду.

В контексті, травмуючої історії впродовж останніх десятиліть Руанда доклала значних зусиль для проведення політики пам'яті примирення. Комеморативні заходи, що проводились з 1995 року сприяли періоду «колективної пам'яті», використовуючи рефлексивний підхід як спосіб переосмислення минулого та примиренню між жертвами та учасниками геноциду. З метою аналізу політики пам'яті Руанди, її державний курс був поділений на відповідні логічні елементи:

1. Комемораційні заходи та меморіальна політика

- 7 квітня, день початку геноциду, щорічно відзначається як Національний день жалоби. Цей період, відомий як Квібука (що означає «пам'ятати»), передбачає різноманітні заходи для вшанування жертв та інформування громадськості про геноцид.
- Руанда встановила численні меморіали по всій країні. Найвідомішим є Меморіал геноциду в Кігалі, який служить місцем трауру та освітнім центром. Ці меморіали є не лише місцями пам'яті, але також є частиною освітньої програми, що інформує громадян Руанди про геноцид та його страшні наслідки [47].

2. Освіта та висвітлення у засобах масової інформації

- Система освіти Руанди включає історію геноциду в свою навчальну програму. Цей освітній підхід спрямований на

виховання почуття національної ідентичності та єдності, відходу від етнічних поділів.

- Уряд використовує засоби масової інформації та інформаційні кампанії для просування наративу єдності та примирення. Ці кампанії часто акцентують увагу на темі «Єдиної Руанди» та важливості виходу за межі етнічних поділів.

3. Законодавча база та інституційне призначення політики пам'яті

- Руанда запровадила унікальну форму правосуддя на основі громади, відому як суди Гакака (Gacaca), для розгляду величезної кількості справ, пов'язаних із геноцидом. Ці суди мали на меті забезпечити форму відновного правосуддя, наголошуючи на розповіді правди, участі громади та примиренні.
- Руанда прийняла закони проти ідеології геноциду та заперечення, спрямовані на запобігання ненависті та ревізійним нарративам, які можуть підбурювати до етнічного розколу чи насильства [65].

З огляду на вищевикладене можна прослідкувати, що Руанди намагається впровадити довгострокову стратегію, яка використовує відповідну політику пам'яті як інструмент примирення та національної консолідації.

Тим не менш, стратегія Руанди часто піддається сумнівам та критиці з боку тих, хто вважає, що існуюча стратегія неповноцінна, і з часом може стати каталізатором повторення трагедії. Основна критика полягає у спробі уряду Руанди жорстко контролювати існуючий нарратив щодо пам'яті про геноцид з точки зору політичних маніпуляцій, які застосовуються для збереження влади та придушення опозиційних рухів [67].

Окрім цього, критики наголошують на крихкому балансі між справжнім примиренням та політичною цензурою, акцентуючи увагу на існуючій системі

освітніх програм та просвітницьких заходів, що має на меті вшанування пам'яті, але також використовується як обмеження свободи слова.

Підхід Руанди до пам'яті про геноцид відображає глибоку відданість національному зціленню та примиренню. Однак це також є предметом дискусій, що відображає складність роботи з такою травматичною історією та знаходженням балансу між політикою пам'яті спрямованою на примирення та політичною цензурою [67].

Підхід післявоєнної Німеччини до пам'яті про Другу світову війну та Голокост є яскравим прикладом того, як нація бореться з темним і складним минулим. Цей підхід, який часто називають «Vergangenheitsbewältigung», німецьким терміном, що означає «примирення з минулим», розвивався протягом десятиліть і пережив досить кардинальні трансформації [17].

Для проведення загального аналізу політики пам'яті післявоєнної Німеччини варто її розділити на наступні логічні елементи:

- **Визнання та прийняття наслідків Другої світової війни** – спочатку Західна, а потім і об'єднана Німеччина на державному рівні визнала свою відповідальність за Голокост та злочини Другої світової війни. В подальшому, це визнання лягло в основу німецького політичного дискурсу. Завдяки прийняттю трагічної історії стало можливими розробити відповідний зовнішньополітичний курс, який характеризувався використанням політики пам'яті як інструменту примирення та комунікації з іншими державами, що дало змогу Німеччині віднайти своє місце на післявоєнній міжнародній арені [80].
- **Репарації та повернення викрадених матеріальних цінностей** – особливим елементом політики пам'яті Німеччини стали репарації постраждалим державам внаслідок Другої світової війни, що також в подальшому відіграло вирішальну роль у

контексті формування відносин з постраждалими країнами. Процес відшкодування та повернення раніше викрадених матеріальних цінностей відбувається впродовж десятиліть. На сучасному етапі, продовжується дослідження щодо вивчення втрачених або викрадених матеріальних цінностей та їх повернення на Батьківщину [].

- **Освітні програми** Німеччини включали та включають в себе обов'язково вивчення Голокосту та нацистських злочинів з метою інтеграції цього травматичного досвіду в культурний дискурс для майбутніх поколінь.
- **Публічне обговорення** стало важливим елементом загальнонаціонального дискурсу німецького переосмислення історії та формування нової національної ідентичності. Проводились публічні обговорення щодо проблем із нацистською історією, велика кількість наукової та художньої літератури була присвячена зазначеній темі.
- **Меморіальна політика та коммеморативні заходи** були та залишаються важливими складниками політики пам'яті Німеччини. Відбувалась актуалізація потреби у меморіальних об'єктах, які б відображали жахливі наслідки війни. Також, була започаткована низка заходів вшанування жертв, таких як День пам'яті жертвам Голокосту, що в свою чергу актуалізує елемент «жертви» в контексті німецького історичного дискурсу [3].
- Також, варто відзначити, що в Німеччині була сформована досить серйозна **законодавча база**, що сприяла процесам денацифікації. В подальшому були прийняті відповідні закони щодо заборони розпалення ненависті та заперечення наслідків Голокосту, що забороняє використання нацистської символіки та підтримку відповідних ідей [76;59].

Характеристика взаємовідносин між країнами-жертвами Другої світової війни та повоєнною Німеччиною характеризується комплексним процесом комунікації, що супроводжувало собою контраверсійні рішення з обох сторін, та потребувало постійного конструктивного діалогу з метою знаходження точок дотику з метою уникнення «конфліктів пам'яті» [80].

На сучасному етапі, Німеччині вдалось сформувати курс, що включений в загальноєвропейський дискурс і являє собою державну стратегію спрямовану на міжнародне співробітництво та формування спільних цінностей. Приклад сучасного німецького суспільства, що пережило катастрофу Другої світової війни, та досі пам'ятає про страшні злочини нацистської Німеччини, дає можливість прослідкувати, яким чином, суспільство, а потім і держава переходить від курсу неприйняття до курсу примирення та формування власної ефективної стратегії щодо поширення своєї культури та історії.

Тим не менш, елемент «провини» в німецькій політиці пам'яті на сучасному етапі піддається критиці в контексті її взаємовідносин з Російською Федерацією та ролі у повномасштабній війни України та Росії.

В Японії, політика пам'яті теж має ключове значення, особливо стосовно подій Другої світової війни та трагедії Хіросіми та Нагасакі. Японська політика пам'яті включає в себе широкий спектр заходів та інструментів, які спрямовані на розвиток компромісного та відкритого діалогу в контексті трактування минулого. Процеси вшанування жертв війни та інших складних періодів японської історії втілюються за допомогою загальнодержавних освітніх програм, публічних дискусій та співробітництвом на міжнародному рівні. Варто наголосити, що Японія також стикається із агресивною політикою пам'яті Китаю, яка наголошує на недостатньому визнанні провини Японією та потреби у додаткових заходах [85;86].

Важливо підкреслити, що з точки зору політики пам'яті та трактуванні власної історії, Японія є гарним прикладом для наслідування в контексті американо-японських відносин. Зважаючи на складну та досить неприємну спільну історію, Японії все ж вдалось віднайти спільні точки розуміння із американськими колегами, та побудувати союзницькі відносини, які базуються на спільних інтересах та компромісному ставленні до історії.

Останнім прикладом в рамках аналізу характеристики політики пам'яті як інструменту примирення та реабілітації є Південно Африканська Республіка.

Апартеїд у Південноафриканській Республіці був системою інституційної сегрегації та дискримінації, яка існувала приблизно з 1948 до початку 1990-х років. Ця політика була спрямована на розподіл населення за расовими ознаками і привела до ряду глибоких соціальних, економічних та політичних проблем. Сегрегація та ізоляція неєвропейських груп відбувалася через створення спеціальних районів, таких як бантустани. Економічно апартеїд викликав значну нерівність. Більшість багатства та економічних ресурсів були сконцентровані в руках представників європейської меншості, тоді як більшість неєвропейського населення жила в бідності. Це створило глибокий економічний розрив, який впливає на Південноафриканську Республіку і до сьогодні [89].

Політично апартеїд вилучив значну частину населення з процесу прийняття рішень. Неєвропейські групи населення не мали права голосу та не могли брати участь у політичному житті країни.

Соціально апартеїд призвів до глибокої роз'єднаності та ворожості між різними расовими групами, що впливало на соціальну гармонію та розвиток суспільства. Відсутність культурного та соціального обміну між групами породжувала нерозуміння та стереотипи.

Протестний рух викликаний подібною політикою знайшов свій відголос і за межами Південної Африки. У 1961 році, Союз був виключений з Британської Співдружності Націй, перетворившись таким чином на Південно-Африканську Республіку. Пізніше, міжнародне співтовариство наклало санкції в економічній, військовій та гуманітарній сферах. Із відчутним тиском значних обмежень, та можливістю втрати основних торговельних партнерів, у Південно-Африканській Республіці відбулись зміни політичної влади, що в свою чергу запустили демократичні процеси та відхід від системи апартеїду [89].

Південно-Африканська Республіка почала впроваджувати різні практики та підходи до подолання свого травматичного минулого. Ключовим компонентом цього процесу стало створення Комісії правди та примирення (Truth and Reconciliation Commission) у 1995 році. Комісія відіграла важливу роль у розкритті правди щодо порушень прав людини, даючи можливість відкрито повідомляти про злочини, що були вчинені проти неєвропейських груп населення. Процес оприлюднення злочинних дій європейських груп населення зосереджувався не лише на покараннях, але й на розкритті правди та застосування практик примирення [88].

Окрім створення Комісії, прийняття Південною Африкою нової конституції було важливим кроком на її шляху до рівності та справедливості. Ця конституція відзначається сильним акцентом на правах людини та гарантує рівні права всім громадянам, незалежно від їхньої раси. Вона представляє собою остаточний розрив з минулими політиками апартеїду, створюючи правову основу, спрямовану на захист гідності та прав кожної особи у країні.

Крім того, освітні реформи зіграли значну роль у вирішенні спадщини апартеїду. Ці реформи включають розробку освітніх систем, які точно вчать історію апартеїду та його впливів. Такий підхід є важливим для сприяння розумінню та толерантності серед сучасного суспільства.

Загалом, ці заходи — конституційні та правові реформи, створення К з правди та примирення, зміни в освіті — відображають започаткування курсу щодо примирення та реабілітації. Тим не менш, варто наголосити, що в контексті Південно-Африканської Республіки, важливу роль у ефективній імплементації подібного курсу відігравали також економічний розвиток та подолання соціальної нерівності. Зважаючи на те, що останні десятиліття економіка країни не показує значних результатів, а соціальний розрив, незважаючи на демократичні реформи не зменшується, а навпаки збільшується, можна спостерігати, що в країні відбувається зворотній процес апартеїду та повернення риторики, що застосовувалась в середині ХХ століття [47].

Таким чином, можемо зробити висновок, що ефективність політики пам'яті як елементу дескалації суспільної напруги або конфліктності етнічних груп / держав може бути лише в тому випадку, якщо подібні практики застосовуються як елемент загальнодержавної довгострокової стратегії. Політика пам'яті як інструмент має включати в себе аспекти, які були вказані вище задля ефективної взаємодії на рівні держава-суспільство та держава-держава. Зважаючи на багатосторонній характер явища, існує потреба у подальшому аналізі та імплементацій подібних практик.

ВИСНОВКИ

Під час роботи з теоретичною базою дослідження, було виявлено, яким чином основні напрями теорії міжнародних визначають роль історії в контексті зовнішньої політики. Якщо реалісти та неореалісти акцентують увагу на тому, що історія може слугувати допоміжним інструментом у аналізі зовнішньої політики, представники конструктивістської теорії відзначають визначальну роль історії та колективної пам'яті на процеси ідентифікації індивіда та суспільства, стало можливим визначити основні напрями дослідження та виявити типологію політики пам'яті.

Після проведення термінологічної роботи, було запропоновано визначення понять «політика пам'яті» та «політика історичної політики пам'яті».

Було визначено, що історія відіграє ключову роль у питання формулювання колективної пам'яті, яка в свою чергу впливає на формування національної ідентичності та загальнодержавного курсу. Це дозволило висвітлити також поняття національної та історичної пам'яті, окресливши основні елементи, що якісно впливають на процеси ідентифікації соціальної групи та нації.

В ході дослідження вдалось охарактеризувати процес інструменталізації історії та її використання в зовнішній політиці. Були висвітлені основні функції політики історичної пам'яті. Завдяки раніше введеній типології, були висвітлені приклади агресивної політики історичної пам'яті на прикладах Китайської Народної Республіки, Російської Федерації та Угорщини.

Було встановлено, що тип політики пам'яті є визначальним у питаннях взаємодії на міждержавному рівні, оскільки якісно впливає на процес комунікації, і може стати допоміжним інструментом у побудові відповідної комунікативної стратегії, або ж, може в свою чергу нівелювати будь-які тенденції до співробітництва.

Визначавши визначальну роль історії та її сприйняття як чинників формування національної ідентичності, було проведено аналіз політики пам'яті як елементу національної безпеки держави. Було висвітлено, яким чином інша держава, проводячи агресивну політику історичної пам'яті може загрожувати національній безпеці. Були введені та висвітлені приклади позитивних практик політик пам'яті на прикладах Німеччини та Японії, які визначають та включають інтерпретацію власної історії важливий національний інтерес, зберігаючи баланс міждержавного співробітництва. Було введено поняття історичного суверенітету, що характеризує важливість історії як будівного елементу державної ідентичності, і відповідно, загальнодержавної політики. Акцентована увага на потребі у захисті власної історії від маніпуляції та викривлень з боку інших держав з метою збереження національної ідентичності.

Сек'юритизація історії з точки зору захисту національної безпеки є важливим та цілком природнім бажанням держави, тим не менш, явище сек'юритизації було розглянуто через призму негативної конотації, що дало змогу висвітлити проблему доведення історичних наративів до абсолюту і формуванню відповідного конфронтаційного інструментарію, який застосовується у міждержавних зносинах. На прикладах Китаю та Росії було висвітлено, що зовнішньополітична діяльність обох держав є проявом історичного наративу, що лежить в основі ідентифікаційних процесів та вираженням національної ідентичності. Також, було окреслена «дилема мнемонічної безпеки», що в свою чергу спонукає до глибшого аналізу поведінки держав, що користуються агресивною політикою історичної пам'яті.

Політика пам'яті в сукупності з економічними, соціальними та політичними факторами може бути ефективним інструментом для примирення. Були проаналізовані основні методологічні засади до формування відповідної політики пам'яті, акцентуючи увагу на «жертвах

історії» та «історичних травмах». Була розглянута концепція ментального простору – європейської ініціативи щодо створення спільного простору для формування загальноєвропейської ідентичності

З точки зору втілення подібних практик, існує потреба у формуванні довгострокової стратегії, що включатиме в себе створення системи противаг, яка б могла запобігати політичній експлуатації історії. Для використання політики пам'яті як інструменту примирення, існує потреба у якісній зміні освітніх програм, інформаційній прозорості та актуалізації меморіальної політики та комеморативних заходів.

Сукупність цих елементів, у поєднанні із проведенням реформ у інших сферах суспільного життя, може започаткувати створення розгалуженої системи примирення та реабілітації. Ефективність потенціалу політики пам'яті як інструменту примирення в пост-конфліктних суспільствах напряму залежить від суспільного запиту та ефективності державної політики.

Загальний аналіз прикладів використання політики пам'яті як елементу примирення та реабілітації показав, що застосування системного підходу й імплементація багаторівневої політики може бути ефективною, тим не менш, потрібно зберігати баланс між практиками спрямованими на примирення та реабілітацію та політичною цензурою, яку можна використовувати для придушення політичних опонентів.

У Південно-Африканській Республіці інструмент примирення та реабілітації був ефективним на початку демократичних процесів, тим не менш, серйозні проблеми із соціальною нерівністю не були вирішені, економічні реформи не дали результату, тому, на сучасному етапі, там відбувається зворотній процес, що нагадує практики апартеїду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богінська І. Політики історичної пам'яті як стратегії у міжнародних відносинах, URL: <https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Conference-proceedings-12-2022.pdf>
2. Богінська І. Конфлікти пам'яті в міжнародних відносинах, URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39528/1/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%D0%9B%D0%86%D0%9A%D0%A2%D0%98.pdf>
3. Бойчук О. Політика історичної пам'яті в науці про міжнародні відносини: контекст польсько-німецьких відносин, URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10353>
4. Війна і російська пропаганда. Розбираємо історичні міфи з промови Путіна, URL: <https://suspihne.media/culture/209611-vijna-i-rosijska-propaganda-rozbiraemo-istoricni-mifi-z-promovi-putina/>
5. Возович А. Місце Російської Федерації у глобальній конкуренції між США та Китаєм, URL: <https://adastra.org.ua/blog/rosijska-federaciya-u-globalnij-konkurenciyi-mizh-ssha-ta-kitayemm>
6. Денисюк В. Сакралізація офіційного нарративу історичної пам'яті в Росії на початку ХХІ століття (за концепцією А. та Я. Ассман), URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/268487/264121>
7. Євсєєв К. Історична та колективна пам'ять як феномен, URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/evseev_istorychna.pdf
8. Загребельська А. Китай проти Тайваню. У чому причина конфлікту, URL: <https://glavcom.ua/columns/agiazagrebelska/kitaj-proti-tajvanju-u-chomu-prichina-konfliktu-867031.html>
9. Закон України Про Голодомор, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>
10. Закон України Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
11. Закон України Про освіту, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
12. Зерній Ю. Взаємо'зв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності, URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59864/10-Zerniy.pdf?sequence=1>
13. Как СМИ освещают исторические события?, URL: <https://ruskiymir.ru/fund/assembly/the-sixth-assembly-of-russian-world/tables/155631/>

14. Ковальчук С. Проблема закордонних угорців у зовнішній політиці Будапешта, URL: <https://adastra.org.ua/blog/problema-zakordonnih-ugorciv-u-zovnishnij-politici-budapeshta>
15. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 31 марта 2023 г.), URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1860586/
16. Коч С. Майбутнє минулого, або політика пам'яті Угорщини: між національним та універсальним, URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/288708/282485>
17. Лавров С. Меня глаза Запада не интересуют вообще, Интервью Би-би-си, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KIw5gnabMTM>
18. Лозовий В. Інтерпретації історії у політиці Російської Федерації як загроза національній безпеці України, URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/interpretacii-istorii-u-politici-rosiyskoi-federacii-yak>
19. Лук'янюк В. Запровадження апартеїду в Південній Африці, URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0629Q/>
20. Метельова Т. Політика пам'яті як інструмент національної консолідації: досвід для України, URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4796/1/Polityka%20pamiaty%20yak%20instrument.pdf>
21. Міжнародне радіо Китаю Конфуціанський кодекс, URL: <http://ukrainian.cri.cn/848/2016/05/05/2s43933.htm>
22. Нагорна Л. Поняття місце пам'яті в системі memory studies, URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/237600268.pdf/>
23. Нагорна Л., Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань, URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nagorna_site_133.pdf
24. Новый текст Конституции РФ с поправками 2020, URL: <http://duma.gov.ru/news/48953/>
25. О принятии 78-й сессией ГА ООН резолюции о борьбе с героизацией нацизма, URL: <https://russiaun.ru/ru/news/201223p>
26. Послание Президента Федеральному Собранию, URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173>
27. Путин отвечает Петру Порошенко про немытую Россию, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o0WZXejDNLQ>
28. Путин: Вношу в парламент закон о вхождении Крыма и Севастополя в состав России, URL: <https://web.archive.org/web/20140610101930/http://top.rbc.ru/politics/18/03/2014/911857.shtml>

29. Путин: Россия нападет на НАТО? Чушь полная! Запад хотел разделить Россию на пять частей, URL: https://www.youtube.com/watch?v=vXtj1_7RH1
30. Путин: Юго-восток Украины был исторически российской территорией, URL: https://www.youtube.com/watch?v=TEjbguo_30s
31. Руденко Ю. Концептуалізація історичної пам'яті як ресурсу політичного впливу в постмодерну епоху, URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10643/1/Rudenko.pdf>
32. Сова М., Деніжна С. Державно-правова політика історичної пам'яті як інструмент консолідації народів у протидії неоімперіалізму, URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f9429ccb-fb94-4776-8e8d-fec8fec4f09d/content>
33. Стаття Владимира Путина Быть открытыми, несмотря на прошлое, URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/65899>
34. У Пекіні відбувся прийом з нагоди 74-ї річниці утворення Китайської Народної Республіки, Сі Цзінпін виступив із важливою промовою, URL: https://www.fmprc.gov.cn/zyxw/202309/t20230928_11153303.shtml
35. Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400, о Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046>
36. Україна пішла на поступки Угорщині у мові та освіті. Навіщо і як змінили закони про нацменшини, URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72v17zrrr8o>
37. Хантингтон С. Кто мы?, URL: <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%A5%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%9D%D0%93%D0%A2%D0%9E%D0%9D%20-%20%D0%9A%D1%82%D0%BE%20%D0%BC%D1%8B%202004%20635%D1%81.pdf>
38. Щербаков І. Вплив політики пам'яті на зовнішню політику та міждержавні відносини 17 с., 2022 р.
39. Юрченко О. Зовнішня політика Російської Федерації: вірити не можна зрозуміти, URL: https://adastra.org.ua/blog/zovnishnya-politika-rosijskoyi-federaciyi-viriti-ne-mozhna-zrozumiti_1
40. Яблонський В. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України, URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf
41. 5,000-year-old Liangzhu ruins take centre stage in China's official history with Xi's backing URL: <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3243804/5000-year-old-liangzhu-ruins-take-centre-stage-chinas-official-history-xis-backing>

42. Antonov A., Tiankai C., Honor World War II with a Better, Shared Future, URL: <https://www.defenseone.com/ideas/2020/09/honor-world-war-ii-better-shared-future/168191/>
43. Bandow D. XI Jinping Manipulates History on His Way to a Third Term, URL: <https://www.cato.org/commentary/xi-jinping-manipulates-history-way-third-term#>.
44. Beja J. Forbidden Memory, Unwritten History, URL: <https://sciencespo.hal.science/hal-01065466/document>
45. Bell D. Introduction: Memory, Trauma, and World Politics in Bell (ed.), Memory, Trauma, and World Politics, URL: https://www.academia.edu/1948329/_Introduction_Memory_Trauma_and_World_Politics_in_Bell_ed_Memory_Trauma_and_World_Politics
46. Bell D. Political Realism and International Relations, URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/81512857.pdf>
47. Björkdahl A., Buckley-Zistel S., Kappler S., Mannergren Selimovic J., Williams T., Memory Politics, Cultural Heritage and Peace: Introducing an Analytical Framework to Study Mnemonic Formations, URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3206571
48. Bonnin M., The Threatened History and Collective Memory of the Cultural Revolution's Lost Generation, China Perspectives, 14 p., 2007.
49. Brown A. Memory's malleability: its role in shaping collective memory and social identity, URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2012.00257/full> .
50. Chang V. China's new historical statecraft: reviving the Second World War for national rejuvenation, URL: https://watermark.silverchair.com/iiac021.pdf?token=AQECAHi208BE49Ooan9kkhW_Ercy7Dm3ZL_9Cf3qfKAc485ysgAAA0swggNHBgkqhkiG9w0BBwagggM4MIIDNAIBADCCAY0GCSqGSIb3DQEHATAeBgIghkgBZQMEAS4wEQQMqbV7-bglCf8yTygrAgEQgIIC_nDomsQIjbNdYRxsYhdkJruwTwMB7Qin0m4_xFjM-C_Ba4Vzc_MXsG2WiJphOhrzKysa7vqswrSFqz76z05xY317_e0yS0BZV0I_pm1-Xk5jqqX19szfYI4vVRwiHkEuriNQc4i9LFFJ71WpzpyDCDpjEYX_ZPgU_mhgEyMepd2ZFrnhSxAlaqtR-zoFlqMq9iySxCKMmnBX9M-on-FeIFJ1Wq-GvGqQ5ZOOh0njdjkM4J8IF0CGv3_bQFRHcUg4DicfHeTBh_yy4Ic2WoL1KVvGXaV1B6TVhd9yXplS_IhTuA4sWLv4ixmCjfKqQfFp5EhXNkCqQ5oQG0eBf1hGG6Fy22sWKnwrxdic_LmmMsKqVhxIN1Gq3gUVHe1rJ4LWekW55iPWgfXFInPACP1dKgt4wHmtRxoVgQSY3U_0xRx9i4xbgK2rPWIo5w8njVk5K5n7RZr_b77nLlc6GpllreS9HA8gUlyIRjLbxWwXM5BR0Fsa

- LVkzHZp07-
g7pCfr4S36OacZ7dp26wn9yMi4ujaS1J6wLsC1Q3KvPtDeaZona7KHD2Z
Ew_8U8zd_DdlyKHgaaPMq7bG0UVKZY1Sr8RnaKHYssMpSizBqwSv9a
ESgQhw-
YZsPMYwDURQh6w0eGMSapWCB3ywMFEf2O8xsqDpeOyLsKM3slZ5y
zZGolQVisGnTo2cSqY7aBKwYB50S4S2q9ZjVbaOvVexh8kK0f66spMBs
s0UMYibqNtT8HpXm-taTNzdttxpDn_HjOws0nG4u-
hR1L9mNrOv9RVacTgTRxTrf9V0zAL6i7RiER7tAIf-
m6YJvX7GPuRxnDvaeEEyQBLpQu67JCGs9wITp9wcuwKhtU2YqpRNW
JjkSxUpLnGyoZV_0kZ9g1Ln8HSXe0HFOpqtID-
LyYQzF5vHJLm6bxj89TEhoXbNC7YInOoCUkf5VFsrqTfVgPl8VPphZjE
kVD6H-O-2TiTQi-Azp_h0ezGghlyvoYUslPqzQbnqHy4kmzxXZiFkCar3b-
mk
51. China says Taiwan is 'not Ukraine' as island raises alert level, URL:
<https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taiwan-says-must-raise-alertness-over-ukraine-crisis-2022-02-23/>
 52. China 'will take all necessary measures': Xi Jinping warns Taiwan, URL:
https://www.youtube.com/watch?v=tsa_P7M2AoY
 53. Chinese Communist Party passes landmark resolution celebrating leader Xi Jinping, URL: <https://edition.cnn.com/2021/11/11/asia/xi-jinping-ccp-resolution-intl/index.html>
 54. Council of Europe, Memory laws and freedom of expression, URL:
<https://rm.coe.int/factsheet-on-memory-laws-july2018-docx/16808c1690>
 55. Devine-Wright P. A Theoretical Overview of Memory and Conflict,
https://www.researchgate.net/publication/304752065_A_Theoretical_Overview_of_Memory_and_Conflict
 56. Erbas I. Constructivist Approach in Foreign Policy and in International Relations, URL:
https://www.researchgate.net/publication/364720915_Constructivist_Approach_in_Foreign_Policy_and_in_International_Relations
 57. European historical memory: policies, challenges and perspectives, URL:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU\(2015\)540364_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU(2015)540364_EN.pdf)
 58. Gallagher M. China's Rewritten Past How the Communist Party Weaponizes History, URL: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/chinas-rewritten-past>
 59. German criminal code, URL:
https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/GERMANY_Criminal%20Code.pdf
 60. Gusevskaya N., Plotnikova E. Historical memory and national identity, Atlantis Press, 5 p., 2020.

61. How the CCP Uses History The party's embrace of tailored history has accelerated ahead of the 100th anniversary of the CCP's founding, URL: <https://thediplomat.com/2021/07/how-the-ccp-uses-history/>
62. Hungary constitution, URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011
63. Jervis R. Theories of international relations, URL: <http://www.siwps.org/wp-content/uploads/Robert-Jervis-Theories-of-International-Relations.pdf>
64. Kalemaj I. Art and Memory as Reconciliation Tool? Re-Thinking Reconciliation Strategies in the Western Balkans, URL: https://www.researchgate.net/publication/357270217_Art_and_Memory_as_Reconciliation_Tool_Re-Thinking_Reconciliation_Strategies_in_the_Western_Balkans
65. King E. Memory Controversies in Post-Genocide Rwanda: Implications for Peacebuilding, URL: <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=sp>
66. Krotz U. Historical Construction, International Relations Theory, and Foreign Policy, URL: https://www.researchgate.net/publication/304654505_Historical_Construction_International_Relations_Theory_and_Foreign_Policy
67. Lakin S. Redefining Justice: How Local Perspectives of Genocide Memory Inform Policy and Practice in Rwanda, URL: <https://gjia.georgetown.edu/2020/06/12/redefining-justice-how-local-perspectives-of-genocide-memory-inform-policy-and-practice-in-rwanda/>
68. Larocque F., Reynaud A. Dealing with difficult pasts: memory, history and ethics, URL: <https://www.erudit.org/en/journals/ateliers/2019-v14-n2-ateliers05462/1071130ar.pdf>
69. Mankoff J. Russia's War in Ukraine: Identity, History, and Conflict, URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict>
70. Maurantonio The politics of Memory, URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/232778581.pdf>
71. Mengshu Z. A Brief Overview of Alexander Wendt's Constructivism, URL: <https://www.e-ir.info/pdf/84288>
72. Ministry of Public Administration and Justice Policy for Hungarian communities abroad, URL: https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/02/policy_2013.pdf
73. Orsi D. The Clash of Civilizations and Realism in international political thought, URL: <https://www.e-ir.info/pdf/73580>

74. Parhomenko S., Sarajeva O. Securitization of Memory: a Theoretical Framework to Study the Latvian Case, URL: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_ps_2020_1_24
75. People's Republic of China Law on Protection of Heroes and Martyrs, URL: <https://www.chinalawtranslate.com/en/peoples-republic-of-china-law-on-protection-of-heroes-and-martyrs/>
76. Rhein P., Mensing S. Memory Laws in Germany: How Remembering National Socialism Is Governed through Law, URL: <https://www.chinalawtranslate.com/en/peoples-republic-of-china-law-on-protection-of-heroes-and-martyrs/>
77. Ross M. The politics of memory and peacebuilding, URL: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203068175.ch7>
78. Rwanda: How the genocide happened, URL: <https://www.bbc.com/news/world-africa-13431486>
79. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach, ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary oraz ustawy o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej, URL: <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=B6C485EE429D6EA2C125802500392059>
80. Schmidtke O. Competing Historical Narratives: Memory Politics, Identity, and Democracy in Germany and Poland, URL: <https://www.mdpi.com/2076-0760/12/7/391/pdf>
81. Schwelling B. Reconciliation, Civil Society, and the Politics of Memory: Transnational Initiatives in the 20th and 21st Century, URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1xxswv>
82. Siddi M. Exploring the link between historical memory and foreign policy: an introduction, URL: https://www.researchgate.net/publication/345313444_Exploring_the_link_between_historical_memory_and_foreign_policy_an_introduction
83. Socialism with Chinese characteristics? Beijing's propaganda explained, URL: <https://edition.cnn.com/2018/03/10/asia/china-npc-communist-party-phrases-intl/index.html>
84. The constitution of Japan, URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html

85. Walton L. China's History and World History: Bridging World History, URL: <https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/chinas-history-and-world-history-bridging-world-history/>
86. Wang Z. Memory Politics, Identity And Conflict: Historical Memory As A Variable, URL: <https://vdoc.pub/documents/memory-politics-identity-and-conflict-historical-memory-as-a-variable-3cujaqq7f7pg>
87. Wendt A. A Social Theory of International Politics, URL: https://www.researchgate.net/publication/239065011_A_Social_Theory_of_International_Politics
88. Wessel le Roux Karin van Marle Law, memory and the legacy of apartheid: Ten years after AZAPO v President of South Africa, URL: <https://www.pulp.up.ac.za/monographs/law-memory-and-the-legacy-of-apartheid-ten-years-after-azapo-v-president-of-south-africa>
89. Whande U. Recalling South Africa – Memory Work across Time and Space, URL: <https://berghof-foundation.org/library/recalling-south-africa-memory-work-across-time-and-space>
90. What China Means by a 'Correct View' on WW2 History, URL: <https://thediplomat.com/2015/08/what-china-means-by-a-correct-view-on-ww2-history/>
91. Xi has cemented his power in China. Now he's ready to meet Biden virtually, URL: <https://edition.cnn.com/2021/11/12/china/xi-jinping-sixth-plenum-biden-mic-intl-hnk/index.html>
92. Xi Jinping is rewriting history. But it's the future he wants to leave his mark on, URL: <https://edition.cnn.com/2021/11/08/china/sixth-plenum-preview-mic-intl-hnk/index.html>
93. Xi Jinping more powerful than ever after being named ruling party's 'core', URL: <https://edition.cnn.com/2016/10/28/asia/china-xi-jinping-core-leader/index.html>
94. Xi Jinping vows China will never be bullied during anniversary speech, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8lyuvUDpLtl>
95. Xi Jinping's speech at memorial meeting for Comrade Jiang Zemin, URL: http://english.scio.gov.cn/topnews/2022-12/07/content_78554745.htm
96. Xi stresses building modern Chinese civilization, URL: <https://english.news.cn/20230603/3c4cf21d26a8463b9e80b9cd11925032/c.html>
97. Xi urges Chinese envoys to create 'diplomatic iron army', URL: <https://www.reuters.com/world/china/xi-urges-chinese-envoys-create-diplomatic-iron-army-2023-12-29/>
98. Yang G. China's National Memory Laws and the War on Storytelling, URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/chinas-national-memory-laws-and-the-war-on-storytelling/>

99. Yefremenko D. Mnemonic Security Dilemma. Memory as Casus Belli, URL: <https://eng.globalaffairs.ru/wp-content/uploads/2022/10/142-164.pdf>
100. Zhegijue J. Historical Nihilism, URL: <https://sites.nd.edu/peter-moody/2019/06/21/historical-nihilism/>

